

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Veronika Gregorová

**Vliv zrušení nevolnictví na sňatkové migrace
ve vybrané moravské farnosti**

Bakalářská práce

Praha 2023

Studijní obor: Studium humanitní vzdělanosti

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Pražáková Seligová, Ph.D.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Toto prohlášení a souhlas jsou signovány vlastnoručním podpisem.

V Praze dne:

.....
Veronika Gregorová

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Markétě Pražákové Seligové, Ph.D. za asistenci při výběru tématu mé bakalářské práce a za její vstřícné a trpělivé vedení. Dále děkuji za podnětný rozhovor a odbornou radu PhDr. Zdeňkovi Kubíkovi a za možnost nahlédnout do okresního archivu ve Žďáru nad Sázavou.

Obsah

1. Úvod	6
2. Literatura	7
3. Dobový hospodářský, politický a myšlenkový kontext	9
3.1. Robota a robotní patenty	10
3.2. Raabova aboliční soustava	13
3.3. Zakupování statků, dědictví a poplatky	14
3.4. Patent o zrušení nevolnictví	15
3.5. Exkurz. Toleranční patent	17
4. Charakteristika zkoumaných lokalit	19
4.1. Geografická a hospodářská charakteristika farnosti	19
4.2. Charakteristika z pohledu vrchnostenské správy	20
4.3. Seznam lokalit	21
4.3. Exkurz. Konfesijní poměry v regionu	24
5. Pramenná základna	26
5.1. Matriční evidence	26
6. Metoda	30
6.1. Datace výzkumné sondy	30
6.2. Kategorie	31
7. Výsledky výzkumu	32
7.1. První sonda z období 1751-1765	32
7.1.1. Snoubenci ze stejné lokality	32
7.1.2. Snoubenci ze stejné farnosti	33
7.1.3. Snoubenci ze stejného panství	34
7.1.4. Snoubenci z odlišných panství	34
7.1.5. Snoubenci z jiné země	35
7.1.6. Sumarizace první sondy	35
7.2. Druhá sonda z období 1802-1821	36
7.2.1. Snoubenci ze stejné lokality	36
7.2.2. Snoubenci ze stejné farnosti	37
7.2.3. Snoubenci ze stejného panství	38
7.2.4. Snoubenci z odlišných panství	38
7.2.5. Snoubenci z jiné země	38

7.2.6.	Příklad nečitelných a nesrozumitelných záznamů	39
7.2.7.	Sumarizace druhé sondy	39
8.	Závěr.....	40
9.	Bibliografie.....	47
10.	Prameny	48
11.	Přílohy	49

1. Úvod

Cílem této práce je potvrdit předpoklad, že vydání *Patentu o zrušení nevolnictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* v roce 1781 a s tím spojené určité uvolnění na poli uzavírání sňatků mělo za následek nárůst počtu sňatků mezi snoubenci pocházejícími ze vzdálenějších lokalit.

Přestože je *zrušení nevolnictví* vnímáno jako historické centrum, tedy událost, která je zapsaná do kulturní paměti našeho národa jako významný historický mezník, ráda bych podrobila kritice „mediální“ obraz a význam této události a jeho předpokládaný přímý vliv na migrační strategie poddaných v českých zemích. V patentu o zrušení nevolnictví se panovníkem přiznává poddaným svoboda volně uzavírat sňatky, svoboda pohybu a svoboda vyučit se řemeslu. Pro účely této práce je důležité, že konkrétním a okamžitým přínosem patentu bylo související zrušení poplatků, jak za souhlas k sňatku, tak za výhost, což by hypoteticky mělo podpořit a uvolnit migraci obyvatel, včetně té sňatkové.

Jak však význam tohoto patentu vnímali samotní poddaní a jak a kdy se jeho obsah projevil v praxi? Jaké problémy poddané skutečně trápily a co bylo určujícím hlediskem pro výběr životního partnera? Jak snadné bylo pro panovníka nové reformy prosazovat a jak snadno se měnily vztahy vrchností ke svým poddaným? Z tohoto důvodu cítím jako důležité připomenout si okolnosti vydání tohoto nařízení a také další historické události konce 18. století a počátku 19. století, které bezpochyby sňatečnost ovlivňovaly, a celkový hospodářský, politický a myšlenkový kontext následně porovnat s výsledky výzkumu.

Práce je založena na studiu matrik oddaných v moravské farnosti Bystřice nad Pernštejnem z hlediska místa původu obou snoubenců. Nakolik se zrušení nevolnictví promítlo do sňatkové praxe ověřilo časové ohraničení analýzy rokem 1751 ze strany jedné a rokem 1821 ze strany druhé. To umožnilo porovnat situaci před vydáním patentu se situací několik dekad po jeho vydání a ověřit, zda tento císařský akt skutečně k bezprostřednímu uvolnění sňatkových migrací vedl.

2. Literatura

Přestože je předkládaná práce postavena na studiu pramenů, zejména římsko-katolických matričních knih oddaných, tematicky navazuje na již publikované práce, které se věnují sňatkovým migracím a společenským změnám konce 18. století.

V tomto ohledu je zásadní *Suplement č. 30* časopisu *Historická demografie* z roku 2006, který vyšel jako sborník textů referátů přednesených na semináři *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, jenž se konal v Praze v roce 2005 za účasti šesti domácích autorů a jednoho hosta z Ústavu hospodářských a sociálních dějin Vídeňské univerzity (Dr. Hermann Zeithofer). Protože migrace obecně jsou dnes považovány za celosvětový problém, věnují se této agendě odborníci z různých oborů – demografové, etnologové antropologové, sociologové, geografové, ale i historici. Své referáty tak přednesli prof. PhDr. Eduard Maur, CSc., prof. PhDr. Jiří Pešek CSc., PhDr. Josef Grulich, PhD. a Mgr. Ondřej Števeček.¹ Právě Josef Grulich se zde zabýval sňatkovými migracemi, a to sice na jihu Čech v období 1750-1824.²

Pro naši studii byla velmi přínosná další Grulichova práce věnující se migračním strategiím na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století. Právě zde se autor zabývá obdobím, které následovalo po vydání patentu o zrušení nevolnictví a kriticky přistupuje k tezi, že měl tento akt přímý vliv na masovou migraci, resp. v jeho případě na příliv venkovského obyvatelstva do městského prostředí, aniž by dle jeho slov někdo intenzitu migrací před a po roce 1781 vzájemně porovnával.³ Tato jeho úvaha o možnosti porovnat obě období byla mj. inspirací pro tuto studii, která se právě úzce zaměřila na taková dvě časová období a analyticky zpracovala celkem 1357 sňatků, s cílem podchytit dopad legislativních změn v běžné sňatkové praxi.

K tomu, aby bylo možné matriční záznamy správně zkoumat a interpretovat, posloužila práce Eduarda Maura, který se zabývá vývojem matričního zápisu v Čechách, jenž podobně jako mnoho jiných administrativních úkonů, byl ovlivněn reformní aktivitou císaře Josefa II. a my jsme v naší studii pracovali jak s „postaru“, latinsky vedenými matrikami, tak s novými, tabulkovými, kterým se podrobně Maur ve svém článku věnuje,

¹ MAUR, Eduard, GRULICH, Josef (edd.): *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*. HD, 2006, 30.

² GRULICH, Josef: *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*. HD, 2006, 30.

³ GRULICH, Josef: *Migrační strategie: Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století*. České Budějovice, 2018.

stejně tak souvislostem a okolnostem jejich zavádění. Odtud můžeme například vnímat, nakolik byla důležitá při pořizování matričních zápisů samotná osoba faráře, protože právě individuální přístup a invenci, s jakou jednotlivé církevní úkony evidoval, více či méně současní badatelé ocení.⁴

Protože se naše studia věnovala dopadům zrušení nevolnictví, bylo nutné upřesnit si, v jakém kontextu byl tento patent císařem Josefem II. vydán a co mu předcházelo. Nejednalo se o ojedinělý akt, ale spíše o důsledek a pomyslným vyvrcholením reformního období, které zahájila již Marie Terezie, a které se připomíná především díky intenzivní činnosti jejího syna (i když další reformy ještě následovaly). Důležitou literaturou je v tomto ohledu dílo Kamila Krofity z roku 1949 sledující dějiny selského stavu a detailně popisující počátky státní péče o poddané, která byla součástí cílené osvícenské politiky 18. století. Systematicky jsou zde předkládány jednotlivé reformní snahy panovníka, které buď vyústily v konkrétní patent či zákon anebo byly stavy odmítnuty. Z tohoto kontextu je možné vysledovat silnou pozici vrchnosti, která byla často v opozici nejen vůči svým poddaným, ale také vůči panovníkovi, jenž se tak stával spojencem lidu, který jeho činy oslavoval.⁵

Podobně se cestou selského lidu ke svobodě zabýval v roce 1948 František Kutnar, který přibližuje společenské a hospodářské dopady zrušení patentu po roce 1781. Z jeho textu mj. vyplývá, že poddaní měli největší odpor k zátěži, kterou představovala robota, a v kontextu zmiňované cesty ke svobodě tak zrušení patentu o nevolnictví představuje jen významné uvolnění poměrů ve společnosti (také ze zcela pragmatických státních důvodů) a na úplnou svobodu si poddaní museli počkat až do roku 1848, kdy bylo v monarchii zrušeno poddanství.⁶

Zajímavou studií, která postihuje námi sledovanou problematiku vzdáleností místa původu nevěst a ženichů, je práce Alice Velkové r roku 2009, jež se mj. zabývá vztahy mezi vrchností a poddanými na českém panství Štáhlavy. Autorka si vymezila tři kohorty populace podle roku narození sledující období od roku 1691 až do roku 1800, mj. z pohledu sňatkových migrací. Přínosné jsou zejména srovnávací tabulky, které například dokládají odlišné sňatkové chování mužů a žen. Podrobně zde popisuje okolnosti tehdejších sňatků a zdůrazňuje zejména tři faktory, které předurčovaly to, zda se lidem vůbec podaří uzavřít manželství. Byly to změna dědického práva, proměna v uvažování ohledně rodiny a

⁴ MAUR, Eduard: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. HD, 1972, 6.

⁵ KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949.

⁶ KUTNAR, František: *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha, 1948.

společenské změny konce 18. století. Jsou zde popisovány předsňatkové migrace, které se týkaly především mužů, a následné sňatkové strategie pro různé socioekonomické vrstvy.⁷

Etnografický exkurz do života mladých lidí na moravském venkově na přelomu 18. a 19. století poskytuje kniha Alexandry Navrátilové z roku 2012, která se přímo zabývá namlouváním, láskou a svatbou v naší lidové kultuře. Autorka se zde věnuje hlavně lidovým rituálům, zažitým tradicím a celkově významu, který byl svatbě přisuzován. Ta se netýkala jenom snoubenců, ale zejména obou jejich rodin (důležitou autoritou při výběru partnera hrál až do konce 19. století otec nebo děd nevěsty) a představovala důležitou společenskou událost pro celou vesnici. Autorka zde hovoří přímo o „strategii rodinných zájmů a potřeb“ a odtud naše východisko pro sledování sňatkových migrací. Socioekonomické poměry také podle Navrátilové patřily k největším překážkám milostného vztahu, společně s konfesijní příslušností, ale dozvídáme se i o důležité roli stárkovských organizací a (tradičních) komplikacích pro přespolní nápadníky.⁸ Z tohoto důvodu je nezbytné vnímat, že i námi zkoumaná lokalita měla své kulturní zvyklosti a geografická specifika, že tradice hrály v životech poddaných významnou roli a realizace každého sňatku tak představovala vskutku významnou socio-ekonomickou událost pro široký okruh osob, a také pro stát (populacionismus).

3. Dobový hospodářský, politický a myšlenkový kontext

Abychom v rámci našeho tématu mohli sledovat vývoj sňatkových migrací ve vybrané farnosti, je důležité připomenout si hospodářské, politické a myšlenkové poměry v habsburské monarchii ve druhé polovině 18. století a v první polovině 19. století. Obě naše sondy spadají do tohoto turbulentního období, ve kterém se odehrávaly důležité společenské změny, ovlivňující nejen sňatečnost, ale migrační strategie poddaných obecně. Vydání patentu o zrušení nevolnictví předcházela intenzivní reformní činnost Marie Terezie a Josefa II., prováděná v duchu zásad kameralismu, který se mj. týkal berní politiky a finanční správy, fysiokratismu a populacionismu.

⁷ VELKOVÁ, Alice: *Krutá vrchnost ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. století a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štřáhlavy*. 2009.

⁸ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra: *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Vyšehrad, 2012.

3.1. Robota a robotní patenty

Jak popisuje Kamil Krofta, k prvnímu významnějšímu zákonodárnému činu dohnaly před tereziánskou vládou až mohutné selské bouře z roku 1680. Vláda uznala za nutné ujmout se poddaných proti bezpráví, které na nich bylo páčáno vrchností, a které bylo příčinou selských bouří. Tento patent však neměl valného dopadu, a tak byl roku 1704 vyhlášen císařským reskriptem stálý zákon, jak se má úředně postupovat ve sporech mezi poddanými a vrchností, roku 1712 byl vydán pro Moravu zákaz vnučování potravin a hospodářských výrobků vrchnostmi poddaným ke koupi a roku 1717 byl vyhlášen druhý robotní patent pro Čechy i Moravu. Okolnosti zavedení a obsah těchto nařízení jsou již předzvěstmi velikých poddanských reforem z období Marie Terezie a Josefa II.

První pokusy Marie Terezie reformovat poddanské poměry souvisely s opravou berní soustavy, resp. s opravou zemského katastru ze 17. století a vyústily ve zpracování prvního tereziánského katastru v roce 1747. Ten sloužil k podání příznání poddanské – rustikální půdy, na níž spočívala hlavní tíha kontribuce. Již roku 1751 se přikročilo k revizi a roku 1757 vznikla druhý rustikální katastr tereziánský. Předmětem těchto reforem bylo spíše sjednocení výše kontribuce z usedlosti než snížit berní zatížení poddaného lidu, ale i tak představovaly pokrok směrem ke spravedlivějšímu rozvrhování kontribuce na poddané.

Od počátku 18. století byly pokusy o soupis půdy panské, a i přes odpor stavů vznikl v letech 1756-1757 tereziánský panský katastr, tedy soupis půdy, která byla vzdělávaná přímo pro vrchnost, mj. robotou poddaných. Nařízením vyměřovat kontribuce vrchností podle panského katastru byla porušena starodávná výsada stavů, že panská půda dani nepodléhá. Dalším opravným činem v poddanských záležitostech bylo založení zvláštního soudu pro stížnosti poddaných proti vrchnostem v roce 1748, který řešil nejen stížnosti proti úředníkům, ale i proti vrchnosti samotné, a to nejen v otázkách kontribučních, ale i stran jiných útisků.⁹

Tyto úpravy vzbudily živější zájem o poddanskou otázku vůbec. V roce 1750 byla zřízena zvláštní komise k vyšetřování kontribučních poměrů v Čechách, jejíž řízením byl pověřen hrabě J. F. V. Larisch. Komise měla prozkoumat činnost krajských úřadů, platební podmínky poplatníků a navrhnout odstranění nedostatků ve výběru kontribucí s cílem maximalizovat užitek nové berní soustavy. První zpráva komise hovořila o poměrech na 28

⁹ KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha 1949. s. 297-303

panstvích v čáslavském kraji a mj. poskytla důkazy o bezohledném vymáhání vrchnostenských dávek a platů hned po žních a o nesmírných robotách, kvůli kterým jsou poddaní nuceni zanedbávat vlastní hospodářství. Druhá zpráva se týkala 20 panství v kouřimském kraji, kde byly shledány poměry podobné, a kromě toho zde bylo odhaleno mnoho pustých statků, polností zastavených věřitelům a poddaných, kteří ač zadlužení, platí kontribuce. Účinek těchto Larischových zpráv byl mocný. Vyplynula z nich důležitá rozhodnutí vlády ve prospěch poddaných, souvisejících s převody půdy a placením kontribucí. Komise pokračovala ve své činnosti až do zahájení sedmileté války, která v roce 1756 odvrátila od poddanské otázky pozornost.

Krofta dále popisuje poměry v monarchii po válce, které vedly k dalším významným reformám a úpravám životních podmínek poddaných. V průběhu sedmileté války (1756-1763) se stav poddaných výrazně zhoršil. Například ve Slezsku bylo poddaným v roce 1769 „hůře než v Uhrách“. Již v roce 1766 tam probíhaly vážné selské bouře, mj. proto, že poddaní zcela neznali své povinnosti vůči vrchnostem. Zřízena byla proto roku 1769 zvláštní urbární komise dvorská, jejímž členem byl rada slezského úřadu zemského František von Blanc, původem z venkovských zemí rakouských. Ten přišel s velmi odvážným názorem, že povinnosti poddaných by se měly upravit nehledě na skutečný stav a staré zvyklosti, což odpovídalo racionalistickým názorům tehdejší přirozenoprávní filozofie. Požadoval pro sedláky existenční minimum a Marie Terezie jeho snahy svým rozhodnutím z července 1769 podpořila. Dokument zmiňuje, že sedláci jako nejčtenější třída státních poddaných jsou základem a silou státu, v míru i ve válce. Tyto snahy však narazily na odpor stavů a bylo nutné činit ústupky vrchnosti. Radikální Blancovy názory se tak ve Slezsku prosadit nepodařilo.

Stav poddaného lidu zhoršil se i v Čechách, již před válkou velmi bídny a na mnoha panstvích vznikaly nepokoje. Císařovně se v letech 1768-1771 dostaly pamětní spisy o českých věcech poddanských, které daly popud novému jednání o poddanské otázce. Dvorská kancelář řešila, zda má stát poddanské poměry nově upravovat anebo zda stačí, aby byly stávající zákony důsledně zachovávány. V reakci na mimořádné události, jako například zjištění neuvěřitelných surovostí na poddaných na dobříšském panství knížete Mansfelda, dala císařovna prověřit, zda se v jejích krajích nedějí podobné nepravosti a z předložených zpráv vyplynulo, že na mnoha místech není vše v pořádku.

Navíc celá střední Evropa byla roku 1770 postižena katastrofální neúrodou a v roce 1771 byla většina očekávané úrody zničena neustálými lijáky. Hladomoru a nemocem tehdy podlehla asi desetina obyvatelstva v Čechách. V červenci roku 1771 podala dvorská vojenská rada císařovně zprávu o hrozném stavu poddaného lidu v Čechách, jehož hlavní příčinou se zdál být rozsah roboty, vrchnostenské pletichy a spekulace. Následně podnikl cestu do Čech i sám císař Josef II., který potvrdil neuvěřitelnou bídu a robotní útisk poddaných, a to nejen na panstvích šlechty, ale i například na panství arcibiskupském.

Z rozhodnutí Marie Terezie byla roku 1771 zahájena obecná úprava urbaniálních poměrů v Čechách, po slezském vzoru, ale i zde narazila na neoblomný odpor stavů, kteří nechtěli připustit, aby stát upravoval poměry mezi vrchnostmi a poddanými, kteří jsou „od přírody k robotě určeni“. Zamýšlená úprava poddanských robot a povinností se tak stále odkládala, i když se císařovna svého úmyslu nevzdávala. Ke kompromisním návrhům došlo roku 1773 a po intervenci císaře Josefa II. bylo v březnu 1774 dovoleno, aby si vrchnosti a poddaní ve lhůtě šesti měsíců dojednali urbánní narovnání. Přestože se měly urbánní povinnosti upravovat dohodou, byla vypracována pravidla pro nejvyšší přípustnou míru robotní povinnosti pro jednotlivé třídy poddaných, a tato pravidla byla ze strany českých komorních statků dodržována, na statcích jiných vrchností k narovnání nedocházelo, což mělo za následek sérii nových selských nepokojů.

K selskému lidu se doneslo, že císařovna usiluje o to, aby byly povinnosti poddaných k vrchnostem pro ně výhodněji upraveny a začala se šířit domněnka, že císařovna již dávno zrušila samotnou povinnost roboty a že vrchnost toto nařízení poddaným zatajuje. Proto někteří poddaní odmítali robotovat a někde odmítali i platit kontribuci. V důsledku těchto událostí vypuklo v Čechách v roce 1775 selské povstání, které bylo potlačeno nejdříve u Chlumce a poté před Prahou.¹⁰

Tyto události jasně prokázaly, že úpravu poddanských poměrů nelze bez rizika dalších nepokojů odkládat a současně nelze očekávat, že se vrchnost sama se svými poddanými na plnění povinností dohodne. Blanc v červnu 1775 opětovně předložil svůj návrh na jednotnou úpravu urbánních poměrů podle jednoduchých zásad. Marie Terezie již však byla u konce své vlády a k ráznému činu se odhodlala až na naléhání císaře Josefa a vlivem neutuchajícího vření v selském lidu. 13. srpna roku 1775 byl vydán poslední patent robotní pro Čechy (vypracovaný Blancem), který byl pak s drobnými změnami 7. září toho

¹⁰ KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha 1949. s 306-323

roku vyhlášen i na Moravě. V obou případech šlo o slavnostní akt, přestože se v úvodu poddaní jasně informují, že se v žádném případě nejedná o zrušení roboty jako takové. Nicméně se jednalo o úpravu míry poddanských povinností a o způsob jejich vykonávání. Namísto libovůle vrchností a vrchnostenských úředníků rozhodovala o velikosti roboty pravidla a jistou spravedlivost zaručovalo vyměření velikosti roboty pro jednotlivé třídy poddaných podle jejich zámožnosti. Ve prospěch poddaných byla odstraněna povinnost k „mimořádným“ robotám, které jinak představovaly velké břemeno.

Některé nejasnosti patentu však dávaly příležitost k sporným výkladům, stavové se nehodlali snadno vzdát a poukazovali na své hospodářské újmy jím způsobené. Blanc zprvu své dílo horlivě bránil, ale když nebylo dosaženo radikální změny celého poddanského zřízení, jak navrhoval, požádal císařovnu o propuštění. Ani císařovna nebyla s výsledkem spokojená a v soukromí údajně projevovала úmysl zrušit „nevolnictví“ a robotu vůbec, ale k tomuto již nedošlo. Marie Terezie ještě učinila nějaké ústupky vůči stavům, ale v březnu 1778 byla celá práce ukončena a nové robotní seznamy, které na základě patentu z roku 1775 vznikly, byly až do roku 1848 využívány pro výměru robotních povinností.¹¹

3.2. Raabova aboliční soustava

Další významnou reformou Marie Terezie bylo zavádění tzv. aboliční soustavy Raabovy. Jejím cílem bylo odstranit hospodářskou velkovýrobu a rozdrobit panskou půdu v drobné selské statky, což by do budoucna umožnilo zrušení roboty a také by to zvýšilo pro stát žádoucí lidnatost. Podle tehdejších osvícenských teoretiků i praktiků národohospodářství by se z velkého statku, kde do tehdy žil jediný šlechtic, mohlo uživit mnoho rodin selských, čímž by se podpořil růst populace.

Roku 1775 se dvorní rada při komerční komisi František Antonín Raab pokusil řešit otázku rozdělení půdy mezi poddané a přimlouval se u císařovny za povolení výkupu z robot. Císařovna mu umožnila zavést jeho novou hospodářskou soustavu nejdříve na dvou bývalých jezuitských statcích a po jejím osvědčení byl Raab jmenován vrchním ředitelem všech komorních a bývalých jezuitských panství v Čechách a zavádět na nich tuto novou soustavu. Odtud pojem *raabizace*, která spočívala v návrhu z roku 1777, aby vrchnosti propustily poddané z nevolnictví a prominuly jim roboty, které by následně byly každoročně vybírány ve formě peněžitých nebo obilných dávkách. Raabova reforma vlastně usilovala o

¹¹ Tamtéž, s. 323-329

návrat ke středověkým poměrům, do doby před vznikem vrchnostenského hospodaření ve velkém. Zachováno mělo být vlastnické právo, jen roboty by nebyly potřeba, protože vrchnost by žila z peněžitých platů. Nicméně, vrchnostenští úředníci, dvorská komora a zemská gubernia byla rozhodně proti těmto změnám. Marie Terezie tak zavádění této soustavy české vrchnosti pouze doporučila k dobrovolnému následování, a o něco později to samé učinila také na Moravě, v Dolních Rakousích, ve Štýrsku a v Haliči, zatímco na statcích královských a věnných měst v Čechách a na Moravě to nařídila. Například v Čechách byla tato soustava zavedena na 105 panstvích, což vedlo k nárůstu drobného rolnictva a k efektu vnitřní kolonizace, jež dále posílila dávný odpor proti robotě i proti nevolnictví obecně, a to zejména ze strany poddaných po starém způsobu, kteří vnímali vznik nové, téměř svobodné selské třídy.¹²

3.3. Zakupování statků, dědictví a poplatky

Marie Terezie dále řešila problematiku převádění poddanské půdy pod vrchnostenskou správu s cílem zajistit poddaným lepší práva k půdě. Císařovna si o stavu věcí vyžádala od stavů všech zemí koruny české dobrozdání, jímž bylo potvrzeno, že výhodnější by pro poddané i pro vrchnost byla možnost dědičného zakupování gruntů, která by sedláky mj. motivovala k lepší péči o hospodářství. Následně Josef II. jako spoluvládce v lednu 1770 nařídil guberniím v Čechách i na Moravě, aby tuto možnost poddaným v patentech vyhlásily. Tyto okolnosti vedly také k úpravě selské dědické posloupnosti. Zakoupený statek měl přecházet na jediného dědice, aby se zamezilo jeho následnému dělení kvůli vypořádání dědických nároků.¹³

V závěru výčtu zásluh Marie Terezie o zlepšení situace poddanského lidu uvádí Krofta úpravu různých předpisů o poplatcích, které vybírali vrchnostenští úředníci za různé úkony a svolení. Patřily mezi ně poplatky za souhlas k sňatku nebo poplatky za povolení učit se řemeslu a císařovna vyhodnotila, že tyto poplatky jsou v rozporu s veřejným zájmem, zmenšují lidnatost, škodí rozvoji obchodu a mj. oslabují schopnost poddaných platit daně. Pro účely této práce je důležité, že poplatek za povolení k sňatku byl roku 1756 stanoven na 30 krejcarů a poplatek za výhost roku 1771 na 6 zlatých. Úpravou poplatků byla sice snížena

¹² KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha 1949. s 330-333

¹³ Tamtéž. s 335-337.

finanční zátěž spojená s omezením osobní volnosti, ale samotná omezení poddaných nebyla tímto ještě rušena.¹⁴

3.4. Patent o zrušení nevolnictví

Za této situace přebírá v roce 1780 iniciativu své matky císař Josef II., který se jejích reformem horlivě účastnil již v období spoluvlády. Jak uvádí František Kutnar, veřejně projevovaný zájem o selský stav, jeho četné cesty do českých zemí, rozhovory s poddanými či známý akt osobní orby na selském poli u moravských Slavíkovíc měnily veřejné povědomí, lid si císaře idealizoval a považoval ho za „nesmlouvavého rytířského ochránce poddaných.“ Tato téměř neomezená důvěra v panovníka byla však v přímém rozporu s důvěrou, respektive jejím nedostatkem, vůči vrchnosti a jejím úředníkům. Vrchnost byla pověstná svými nekalými úmysly a poddaní museli být neustále ve střehu. Po slezských válkách byly hlavním předmětem sporu roboty, které ovlivňovaly i sociální a mravní nastavení společnosti. Poddaným nešlo ani tak o podstatu robot, ale o související ponižování, trestání a zlovůli vrchnosti v případě jejich nedodržování, která jim každodenně připomínala jejich méněcennost.¹⁵

Kutnar hovoří o „situaci trvalého neklidu“ a hlavní rovinu vnitřního politického boje spatřuje mezi státem a stavy právě o poddanskou vrstvu. Stát má v tomto střetu ušlechtilejší cíle, spatřuje v poddaných občany, kteří mají právo dosáhnout svého štěstí, rozvíjet svůj duševní i hospodářský potenciál. Hlavní tezí osvícenského absolutismu je, že „silné, početné a zdravé obyvatelstvo, úrodnost a dobré vzdělání půdy vytvářejí nezávislý a soběstačný stát“, což vyjadřuje podstatu populacionismu.

Poddanství, nevolnictví a robotu vnímají osvícenší státovědci za „zjevy, které mohly vzniknout jen v dobách nejtemnějšího barbarství“ a požadují jejich odstranění.¹⁶ Proto Josef II. zahajuje svou reformní činnost po smrti své matky dvěma patenty z 1. září 1781, kterými upravuje soudnictví. O dva měsíce později, 1. listopadu 1781, vydává památný patent, kterým se zrušilo v Čechách, na Moravě i ve Slezsku *nevolnictví*. V úvodu se doslova prohlašuje:

¹⁴ KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha 1949, s. 339.

¹⁵ KUTNAR, František: *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha, 1948. s. 23-25.

¹⁶ Tamtéž. s. 41-45

„Poněvadž jsme rozvážili, že vyhlazení a vyzdvižení tělesné poddanosti neb člověčenství a uvedení mírné, ale případu našich rakouských dědičných zemí spořádané poddanosti, k zvelebení vorby a společného polního hospodářství, jakož i taky k přičinlivému vyhledávání užitku velmi prospěšné jest, a že se taková proměna s zdravým rozumem, tak taky s láskou bližního srovnává: protož jsme pohnuti byli tělesnou poddanost nebo člověčenství hned od této chvíle zcela vyzdvihnouti, místo ní ale mírnou poddanost uvédsti, a tudy gruntovním vrchnostem a jejich ouředníkům jakož i poddaným následující pravidlo k nejbedlivějšímu zachování příkazně předepsati...“¹⁷

Jak uvádí Josef Grulich na okraj svého výzkumu, „česká historiografie uvedený rok považuje za důležitý mezník, po kterém měl v kontextu *národního obrození* následovat masový příliv venkovského obyvatelstva do městského prostředí“. Uvedený patent totiž obsahoval šest základních článků, které poddaným zaručovaly svobodu volně uzavírat sňatky, volně se pohybovat, stěhovat, učit se řemeslům a současně se rušila několikaletá povinná služba dětí na panských dvorech.¹⁸

Kamil Krofta ovšem rozvíjí otázku, zda český sedlák tehdejší doby byl skutečným nevolníkem a zda český překlad Josefem užitého pojmu *Leibeigenschaft* je zcela správný. Například moravští stavové se proti tomuto označení ohrazovali již v roce 1781 a tvrdili, že v podmínkách českých zemí se jednalo jen o dědičné poddanství (s touto tezí souhlasí i historikové Grünberg a Pekař). Krofta se zmiňuje o spisku sekretáře vídeňské dvorské komory Schierendorfa, který již v roce 1713 nicméně popisuje zastávaný názor české vrchnosti, že jejich poddaní jsou opravdovými nevolníky a mohou s nimi podle toho nakládat, „jako by nebylo rozdílu mezi nimi a jejich koňmi, psy a jiným dobytkem“. Současně však spis podává právní důkaz, že ze zákona takové nakládání s poddanými nemá v českých zemích oporu, a že tedy „české poddanství nemá nic společného s nevolnictvím“. Pojem nevolnictví byl tedy českému právu cizí, a proto se v překladech německého výrazu *Leibeigenschaft* užívalo např. pojmu „člověčenství“ nebo „poddanost a služebnost“ (například v Obnoveném zřízení zemském z roku 1627).

Teprve za Marie Terezie se pojem *nevolnictví* začal objevovat v literatuře. Přestože původní úřední český text mluví o „vyzdvižení tělesné poddanosti neb člověčenství“, v originální německé verzi patentu císaře Josefa z roku 1781 se užívá německého pojmu

¹⁷ Národní archiv ČR. Dostupné na: <https://www.nacr.cz/verejnost/labyrintem-dejin-ceskych-zemi/mezi-absolutismem-a-obcanskou-revoluci/rok-1781>.

¹⁸ GRULICH, Josef. Migrační strategie. Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století. Č. Budějovice, 2018, s. 8.

Leibeigenschaft. Krofta zmiňuje, že kromě výhrad českých a moravských stavů, i výše zmiňovaný F. A. Raab upozorňoval na fakt, že česká verze nevolnictví (jak chápán pojem *Leibeigenschaft*) nepředstavuje žádné otroctví (v kontextu slavnostního vyhlášení), ale i tak se pojmy *nevolnictví*, resp. *zrušení nevolnictví* začaly v češtině obecně používat. Krofta tedy v podstatě zdůrazňuje, že pojem *nevolnictví* neoznačoval před rokem 1781 právní stav českých poddaných¹⁹ a jeho „zrušení“ představovalo spíše nápravu zvyklostí, jež byly v pobělohorském období neoprávněně zavedeny šlechtou.

Josef Petráň k tématu rušení nevolnictví podotýká další zajímavý fakt. Josef II. uskutečňoval „revoluci shora“, k čemuž byl nucen stavem své zaostalé monarchie, tlakem nespokojených mas ale i vlastním odhodláním vyrovnat se vyspělejšími zeměmi Evropy a současně předejít konfliktům. Ve své korespondenci se svou sestrou Marií Antoinettou jí například v roce 1777 vytýká „lehkomyslnou bezstarostnost“, zatímco on sám již vnímal blížící se hrozbu francouzské revoluce. Jeho přání zrušit nevolnictví bralo i zřetel na veřejné mínění ciziny – byl si vědom, že reporty tehdejších osvícenských autorů se o situaci českých nevolníků v monarchii vyjadřují s despektem. Prioritou tak byla pro Josefa situace v Čechách, a proto můžeme jeho výnos nazvat téměř „českým patentem“.²⁰

Pro naši studii je zásadní národotvorný důsledek patentu, jež považuje za dějinně nejdůležitější i František Krofta. Rostoucí zemědělské populaci byl umožněn sociální a hospodářský vzestup i v jiných povoláních, vznikající průmysl a ostatní složky hospodářství a kultury měly kde čerpat nové pracovní síly, čímž se mj. předešlo místnímu relativnímu přelidnění, které by mělo za důsledek zchudnutí populace. Patent tedy umožnil rychlejší tělesnou i společenskou regeneraci, započal blahodárné krevní, společenské a duševní prolínání a oboustranné pronikání nových hodnot mezi venkovem a městem. Hovoříme o uvolnění, povznesení a zrovnoprávnění českého a moravského lidu, které bylo živnou půdou pro následující období *národního obrození*.²¹

3.5. Exkurz. Toleranční patent

Dva týdny před vydáním patentu o zrušení nevolnictví vyšel již 13. října 1781 významný patent toleranční, který pro část poddanského lidu znamenal osvobození od

¹⁹ KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949. s. 342-344.

²⁰ PETRÁŇ, Josef. *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Academia, 1990. s. 100.

²¹ KUTNAR, František: *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha, 1948. s. 37.

duchovního útisku a přetvářky, zcela v souladu s osvícenskými zásadami. V nastalém společenském uvolnění nemělo být bráněno ani osobitému náboženskému a sociálně politickému myšlení. Jak uvádí Encyklopedie dějin novověku, toleranční patent byl jednou z nejdůležitějších reforem, kterou Josef II. zavedl. Došlo k legalizaci dalších tří nekatolických náboženství – augsburské konfese, helvétské konfese a pravoslaví (později i židovské víry). Věřící těchto konfesí „byli občansky zrovnoprávněni s katolíky a mohli podnikat, získávat nemovitosti ve městech, získat zaměstnání ve státní správě (nikoliv však ve školství) i akademické tituly.“²² Tento patent představoval pro poddané konec státem prosazované rekatolizace a tzv. tajní evangelíci, kteří po masové emigraci protestantů po Bílé hoře v Čechách a na Moravě zůstali, mohli tak konečně svobodně vydechnout.

K tématu tolerančního patentu se vyjadřuje i Josef Petráň, který vyzdvihuje jeho přínos, co se týče usnadnění přílivu odborníků z protestantské ciziny, a zmiňuje další, dosud plně nedoceněný dopad odnětí duchovního monopolu církvi, jež tento patent spolu s nařízením o cenzuře z roku 1781 představovaly. Tím, že došlo k sekularizaci klášterů a majetku náboženských bratrstev i soukromých dobročinných a studijních nadací, závazek zajišťovat praktickou stránku sociální péče převzal stát, v souladu s rozvojem byrokraticky spravovaného osvícenského státu.²³

Jak popsáno níže v této studii, námi sledované lokality byly také tímto tolerančním patentem podstatně ovlivněny, neboť na severní hranici bystřické farnosti existovala početná evangelická komunita, které byla nucena přizpůsobovat své životní strategie tomu, jak se právě vyvíjela politická situace v zemi. Námi sledovaná období postihují jak léta náboženské nesvobody, tak období jejího opětovného nabytí.

Přestože se císaři Josefovi II. nepodařilo prosadit nucené, zákonné a obecné zrušení roboty, která jak uvedeno výše trápila poddané nejvíce, změny ve společnosti nastartované reformami Marie Terezie a dokončené Josefem II. měly na zlepšení života poddaných zásadní vliv směrem k lepšímu a naše studie sleduje, zda se migrace obyvatel rozproudila tak, jak se v tehdejší literatuře předpokládalo.

²² HROCH, Miroslav (ed.): *Encyklopedie dějin novověku 1492-1815*. Praha, 2005. s. 319.

²³ PETRÁŇ, Josef. *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Academia, 1990. s. 94.

4. Charakteristika zkoumaných lokalit

4.1. Geografická a hospodářská charakteristika farnosti

Římskokatolická farnost Bystřice nad Pernštejnem se nachází v kraji Vysočina, v okrese Žďár nad Sázavou. Přírozenou hranici tohoto správního celku tvoří na východě vodní tok Svatky a Hornosvratecká vrchovina a na severozápadní straně jsou to Žďárské vrchy. Významnými sousedními farnostmi jsou Jimramov, Křižanov, Nové Město, Štěpánov a Zvole.

V námi sledovaném období konce 18. a počátku 19. století patřila bystřická farnost pod olomouckou diecézi a spadala pod stejnojmenný děkanát, který na jihu sousedil s děkanáty Velké Meziříčí a Lomnice a na východě s děkanátem Boskovice. Na západě tvořila hranice děkanátu Bystřice současně zemskou hranici mezi Čechami a Moravou a výběžek českého území lemoval celou severní hranici děkanátu (nyní Pardubický kraj). Farní kostel svatého Vavřince byl postaven v raně gotickém stylu ve 13. století a v letech 1751-1754 byl barokně přestavěn.

Město Bystřice nad Pernštejnem se nachází nedaleko hradu Pernštejn (přibližně 12 km) a již ve 14. století se jednalo o významné obchodní centrum perňštejnského dominia. Rozvoj Bystřice je spojen zejména s rozmachem důlního průmyslu v blízkém okolí – v 18. století došlo na novoměstském i jimramovském panství k rozvoji skláren a železáren, což ovlivnilo pracovní migraci v celém regionu. Ještě na počátku 18. století vznikaly nové vsi, jako např. Podlesí (něm. *Walldorf*), kde se usazovali lesní dělníci pracující pro blízké manufaktury, či Blatiny (něm. *Neustift*), které vznikly na místě vykáčeného lesa v rámci poslední fáze tzv. horské kolonizace česko-moravského hvozdu německy mluvícím obyvatelstvem, které bylo většinou (tajně) evangelické a čelilo problémům i v oblasti námi sledované sňatkové praxe. Obě lokality se nacházejí nedaleko městyse Sněžné (též Německé), osídlené již při založení (na přelomu 13. a 14. století) německy mluvícími horníky.

S ohledem na námi zvolené téma sňatkových migrací zde můžeme zmínit, že nejbližším velkým městem bylo Brno (dle aktuálních map na internetovém portále Google Maps vzdálené 53 km), případně Žďár nad Sázavou (dle aktuálních map na internetovém portále Google Maps vzdálené 26 km). V tomto kontextu zmiňuje Ludmila Fialová, že

na Moravě v této době nevzniklo centrum tak výlučného postavení jako měla v Čechách Praha, přitom tu ale bylo relativně více měst než v Čechách, největším z nich právě Brno.²⁴

Katolická církevní správa byla na rozdíl od vrchnostenské poměrně stálá a důkladná, a pokud došlo ke změně např. rozdělením větší farnosti na několik menších, lze tyto změny snadno vysledovat v matričních knihách. V digitální verzi bystrické matriční knihy č. 15414 je uveden přehled 28 obcí, se kterými jsme v této studii pracovali v rámci první sondy.²⁵ Kniha oddaných eviduje záznamy od roku 1725 do roku 1768 a týká se obcí Albrechtice, Blažejovice, Bohuňov, Bratrušín, Bystřice n. P., Divišov, Domanín, Domanínek, Dvořiště, Hluboké, Hrdá Ves, Chudobín, Janovičky, Karasín, Korouhvice, Lesoňovice, Lhota, Písečné, Pivonice, Rodkov, Rovné, Rozsochy, Věchnov, Veselí, Vitochov, Vojetín, Zlatkov a Ždánice.

Digitální verze bystrické matriční knihy č. 15446 pak obsahuje přehled 13 obcí, se kterými jsme pracovali v rámci druhé sondy.²⁶ Kniha oddaných eviduje záznamy od roku 1802 do roku 1828 a týká se obcí Bratrušín, Bystřice n. P., Domanín, Domanínek, Dvořiště, Hrdá Ves, Karasín, Lesoňovice, Písečné, Pivonice, Věchnov, Vitochov a Ždánice.

Bystřická farnost tak představovala specifický mikroregion, který byl ve sledovaném období nejen geograficky, správně, ale i konfesijně pestrý. Současnou mapu Bystřicka přikládáme jako *Přílohu 1*.

4.2. Charakteristika z pohledu vrchnostenské správy

Bystřice nad Pernštejnem měla již ve 13. století statut ochranného municipálního města. Jak uvedeno v Historickém místopisu z roku 1938, již v roce 1287 dcera Štěpána z Pernštejna darovala tomuto kostelu ves Ždánice a Jimram z Pernštejna. Vilém z Pernštejna osvobodil roku 1500 vsi bystrického panství od povinnosti šenkovat panské víno a udělil Bystřici privilegium, že tam proti vůli měšťanů nemohli být dosazeni katoličtí faráři, protože fara byla tehdy pod obojí. V roce 1504 získal Vilém statek Dolní Rožínka, který pak sdílel osudy pernštejnského panství až do roku 1608. Páni z Pernštejna drželi bystrické panství do roku 1588, kdy jej prodali městu Brnu. Poté se majitelé panství často střídali, v pobělohorském období za Ferdinanda Leopolda hraběte z Náchoda byla Bystřice roku

²⁴ FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Mladá fronta, 1998.

²⁵ Římskokatolická farnost Bystřice n. P., matrika oddaných 1725-1768, kniha 15414, Moravský zemský archiv v Brně.

²⁶ Tamtéž.

1645 zpuštěna Švédy. Následně bylo 14 vesnic od panství odloučeno a připojeno k panství kunštátskému, aby se za Karla Benedikta hraběte z Lamberka roku 1666 opět připojily zpět k Bystřici. Roku 1731 Leopold hrabě z Lamberka prodal panství Arnoštu Matyášovskému svobodnému pánu Mitrovskému z Nemyšle. Městská práva pak byla Bystřici potvrzena roku 1735 Karlem VI. a roku 1752 také Marií Terezií.²⁷

Jan Nepomuk Mitrovský se koncem 18. století zasloužil o vybudování klasicistního anglického parku vedle taktéž klasicistně přestavěného zámku v Dolní Rožince, který rod využíval jako svoje letní sídlo. Zakladatelem impozantního barokního kostela sv. Bartoloměje, který byl v letech 1763-1768 vystavěn v Rozsochách, byl Maxmilián Josef Mitrovský.²⁸ Ten se následně zasloužil o oddělení Rozsoch od bystřické farnosti a založení nové farní enklávy kolem svého nedalekého zámku.

Jan uvádí aktuální oficiální internetové stránky státního hradu Pernštejn, získali v roce 1798 Pernštejn od Stockerhammerů Schröfflové z Mannsbergu a část tohoto majetku pak roku 1818 přešla jako majetkový podíl Josefíny Schröfflové při sňatku s Vilémem Mitrovským na Mitrovské. Následně roku 1828 Vilém zbývající podíl dokoupil, a tak došlo k opětovnému propojení obou panství, tentokrát však pod správou Mitrovských. V držení rodu Mitrovských pak bylo panství Bystřice n. Pernštejnem spolu se zámkem Dolní Rožinka a hradem Pernštejn s příslušenstvím až do roku 1945, kdy byl tento majetek zkonfiskován.²⁹

4.3. Seznam lokalit

Aby bylo možné posuzovat, zda snoubenci podléhali zhostnímu poplatku, resp. zda některý z nich musel vrchnost žádat o propuštění, bylo nutné zpracovat seznam obcí náležejících k bystřickému panství a tím stanovit jeho hranice. Církevní a vrchnostenské správní jednotky se lišily a hranice farnosti tak hranice panství nekopírovaly. Šlechta se svým majetkem mohla volně nakládat a tím se příslušnost obce (tzv. zboží) ke konkrétnímu panství (vrchnosti) v průběhu let měnila, ať již z důvodu pobělohorské rekatolizace a emigrace šlechtických rodů anebo z důvodu sňatku či z nutnosti prodat kvůli zadluženosti.

K tomu, abychom vymezili hranice panství v období naší sondy, můžeme nahlédnout do inventáře *dominikální fase*. Fase neboli katastr poskytovala informace o výnosu

²⁷ HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis země moravskoslezské*. Brno, 1938. s. 73-74.

²⁸ JURMAN, Hynek. *Turistické informační centrum. Žďár nad Sázavou*, 2014.

²⁹ Státní hrad Pernštejn. Dostupné na: <https://www.hrad-pernstejn.cz/cs/o-hradu/historie>

veškerých dominikálních polí, zahrad, lad, pastvin, lesů a výnos činží a robot odváděných poddanými daného statku nebo panství. Postupovalo se podle instrukcí z 10. a 21. září 1749 a podle patentu z 3. února 1750. Spolu s rustikálním tereziánským katastrem sloužil tento materiál jako podklad pro úpravu pobělohorského bernictví.

V Moravském zemském archivu v Brně je k dispozici dominikální inventář z období 1750–1895, který se týká námi analyzovaného období a poskytuje tak relevantní soupis majetku (tzv. zboží) v držení bystřické vrchnosti. Majetku Mitrovských se týká zápis na straně 46 inventáře, kde jsou pod pořadovým číslem 458 kromě samotné Bystřice nad Pernštejnem uvedeny také statky Albrechtice, Blažejovice, Bohuňov, Bratrušín, Divišov, Dolní Rožínku, Domanín, Domanínek, Dvořiště, Janovičky, Jilmoví, Karasín, Kundratice, Lísek (Lhotu), Míchov, Písečné, Rovné, Rozsochy, Věchnov, Velké Janovice, Vítochov, Vojtěchov a Žďánice. Dále na straně 11 pod pořadovým číslem 71 nalezneme zápis, který se týká statku Dolní Rožínka (dříve Zámecká Rožínka), pod který dále spadají svobodné dvory Blažkov, Dolní Rozsíčka a Horní Rozsíčka.³⁰

Přehlednou mapu panství Bystřice nad Pernštejnem a statku Dolní Rožínka zpracovala Veronika Macháňová ve své bakalářské práci týkající se vesnických elit v námi sledované lokalitě (*Příloha 2*).³¹

Seznam majetku Mitrovských z inventáře dominikální fáse porovnáme se seznamem obcí uvedených v matriční knize č. 15414 a tím pro první sondu identifikujeme deset obcí, které byly buď v majetku pánů z Pernštejna (6 obcí) anebo pánů z Kunštátu (4 obce). Porovnáním majetku Mitrovských s matriční knihou č. 15446 identifikujeme v rámci bystřické farnosti pro druhou sondu již jen tři obce v majetku kunštátské vrchnosti (srov. *Tabulka 1 a 2*).

Současně porovnáním obou seznamů zjistíme, že v majetku Mitrovských byly některé obce, které spadaly pod jinou farnost než bystřickou, protože chybí na seznamu obcí v matriční knize č. 15414. Tak je tomu v případě obce Míchov, která spadala pod farnost Jimramov, Velkých Janovic, které spadaly pod farnost Dalečín, Jilmoví, které spadalo pod

³⁰ RADIMSKÝ, Jiří. *Dominikální fáse, D 3, inventář 1750-1895*. Brno, 1958.

³¹ MACHÁŇOVÁ, Veronika: *Vesnické elity na Panství Bystřice n. P. a Dolní Rožínka ve druhé polovině 16. a v 17. století*. Bakalářská diplomová práce. Brno, 2019. s. 25.

Dolní Loučky a Dolní Rožínku, která spolu s Dolní a Horní Rozsíčkou a Blažkovem tvořily enklávu kolem zámku Mitrovských, jež spadala pod farnost Zvole (do roku 1763).

Porovnání církevní a panské evidence je zřehledněno v následujících tabulkách.

Tabulka 1. Katalog obcí spadajících pod farnost Bystřice nad Pernštejnem v období 1725-1768 a jejich poddanská příslušnost.

	Český název	Latinský název z matriky	Poddanská příslušnost
1	Albrechtice	<i>Albrechtitz</i>	Bystřické panství
2	Blažejovice	<i>Blažejowitz, Blaschejowitz, Blazowitz</i>	Bystřické panství
3	Bohuňov	<i>Bohuniow</i>	Bystřické panství
4	Bratrušín	<i>Bratruschin</i>	Bystřické panství
5	Bystřice nad Pernštejnem	<i>Bystřitz, Bistrzitz, Bistritz</i>	Bystřické panství
6	Divišov	<i>Diwischow</i>	Bystřické panství
7	Domanín	<i>Gross Domanin, Magna Domaninis</i>	Bystřické panství
8	Domanínek	<i>Klein Domanin</i>	Bystřické panství
9	Dvořiště	<i>Dworzicht</i>	Bystřické panství
10	Hluboké	<i>Hluboky</i>	Kunštátské panství
11	Hrdá Ves	<i>Hrdawes, Herdawes, Stolzendorf</i>	Pernštejnské panství
12	Chudobín	<i>Chudobin</i>	Kunštátské panství
13	Janovičky	<i>Klein Janowitz</i>	Bystřické panství
14	Karasín	<i>Karasein, Carasein, Karasen</i>	Bystřické panství
15	Korouhvice	<i>Korowitz, Korowicze</i>	Kunštátské panství
16	Lesoňovice	<i>Lessenowitz, Leseniowitz</i>	Pernštejnské panství
17	Lhota / Vojtěchov	<i>Lhota / Wojtěchov</i>	Bystřické panství
18	Písečné	<i>Pisečny, Piesling, Piseczni</i>	Bystřické panství
19	Pivonice	<i>Piwonitz</i>	Pernštejnské panství
20	Rodkov	<i>Rodkow, Rotkow</i>	Pernštejnské panství
21	Rovné	<i>Rowny, Rowni</i>	Bystřické
22	Rozsochy	<i>Rossoch, Rosoch</i>	Bystřické
23	Věchnov	<i>Wěchnow, Wiechnow, Wiechow</i>	Bystřické
24	Veselí	<i>Wessely, Weseli</i>	Kunštátské
25	Vitochov	<i>Witochow, Wittochow</i>	Bystřické
26	Vojetín	<i>Wojetin</i>	Pernštejnské
27	Zlatkov	<i>Zlatkow</i>	Pernštejnské
28	Ždánice	<i>Ždanitz</i>	Bystřické

Tabulka 2. Katalog obcí spadajících pod farnost Bystřice nad Pernštejnem
v období 1802-1828 a jejich poddanská příslušnost.

	Český název	Německý název z matriky	Poddanská příslušnost
1	Bratrušín	<i>Bratruschin</i>	Bystřické panství
2	Bystřice nad Pernštejnem	<i>Bystřitz</i>	Bystřické panství
3	Domanín	<i>Gross Domanin, Magna Domaninis</i>	Bystřické panství
4	Domanínek	<i>Klein Domanin</i>	Bystřické panství
5	Dvořiště	<i>Dworzicht</i>	Bystřické panství
6	Hrdá Ves	<i>Hrdawes, Herdawes, Stolzendorf</i>	Pernštejnské panství
7	Karasín	<i>Karasein, Carasein, Karasen</i>	Bystřické panství
8	Lesoňovice	<i>Lessenowitz, Leseniowitz</i>	Pernštejnské panství
9	Písečné	<i>Pisečny, Piesling, Piseczni</i>	Bystřické panství
10	Pivonice	<i>Piwonitz</i>	Pernštejnské panství
11	Věchnov	<i>Wěchnow, Wiechnow, Wiechow</i>	Bystřické panství
12	Vitochov	<i>Witochow, Wittochow</i>	Bystřické panství
13	Ždánice	<i>Ždanitz</i>	Bystřické panství

4.3. Exkurz. Konfesijní poměry v regionu

Obyvatelstvo námi sledovaného mikroregionu nebylo konfesijně homogenní a katolická populace zde žila v sousedství s evangelíky. Z Historického místopisu země moravskoslezské se dozvídáme, že luterský farář Jiřík Borovský byl roku 1562 z Bystřice vypuzen a také Bratři za pronásledování se z města vystěhovali. Roku 1613 bylo panství prodáno Janu Čejkovi z Olbramovic, který nechal v Bystřici evangelíkům v letech 1613-1615 postavit nový kostel Nejsvětější Trojice. Pro účast ve stavovském povstání byla Janu Čejkovi Bystřice konfiskována.³² Tento zápis dokládá, že protestantská komunita se v Bystřici vyskytovala již za reformace, kontinuita však byla přerušena v období pobělohorské rekatolizace.

Z dokumentu *Víc než chrám: jednota různého* Petra Barana se dozvídáme o strastech poddaných na Vysočině v 18. století, kdy tamní lidé trpěli a bojovali za svou pravou víru, a o tom, jak se dřívější spory s jinověrci daří překonávat v současné, svobodné době.³³

Evangelický sbor ve Veselí, byl založen brzy po vyhlášení tolerančního patentu. Před rokem 1781, v rámci římsko-katolické správy spadalo Veselí pod námi sledovanou bystřickou farnost, i když poddanský patřilo pod panství Kunštát. Již roku 1782 zde byla

³² HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země moravskoslezské*. Brno, 1938. s. 72.

³³ BARAN, Petr. *Víc než chrám: jednota různého*. Dokument TV Noe, 2016.

postavena modlitebna, kde po vyhlášení patentu přednesl své první kázání pro evangelíky kantor Tomáš Juren. Od roku 1783 byla také vedena samostatná helvétská matrika, kniha č. 16796 sloužila pro zápisy sňatků ve Veselí, ale také pro obce Hluboké a Ubušinek shodně z panství Kunštát, a byla již psána v češtině. Podobně evidenci narozených od roku nalezneme v helvétské matriční knize č. 16787 vedené od roku 1785.

Dokument dále popisuje, že kraj severně od Bystřice byl odlehlý, žilo se tam těžko a vrchnost neměla zájem pronásledovat evangelíky, kteří tam přišli za prací v rámci horské kolonizace. Během selských válek v 2. polovině 18. století odpadl od katolíků celý kraj a tajní protestanti se hlásili k luterské, nikoliv bratrské konfesi. Např. v kostele v Jimramově byl vždy evangelický farář, i když do roku 1781 museli i protestanti absolvovat katolické cvičení.

I po vyhlášení tolerančního patentu platilo, že děti ze smíšených rodin podléhaly konfesi podle pohlaví, dívky musely zůstat víry katolické, chlapci se mohli stát evangelíky. Některé dědiny byly „napůl“ a tam kde nebyl evangelický kostel, museli všichni chodit do katolického, společné byly i pohřby. Mělo se za to, že se potomky husitů podaří přivést ke katolické víře, donucovací prostředky však měly spíše opačný dopad a posilovaly luterány.³⁴

Na území bystrického panství se po vyhlášení tolerančního patentu zapisovaly sňatky do katolických matrik, kde pro ty účely vznikla samostatná rubrika – farář zapisoval konfesi snoubenců buď jako katolickou (něm. *Katholisch*) nebo protestantskou (něm. *Protestantisch*), viz níže v kapitole matriční evidence. Kostel Nejsvětější trojice, původně vystavěný pro místní luteránskou komunitu Janem Čejkou, byl v roce 1622 zrušen a až roku 1719 předán katolíkům. Byl nově vysvěcen a dosud slouží jako hřbitovní kostel.³⁵

Konfesijní rozmanitost a její důsledky v námi zkoumaném mikroregionu zmiňuje i František Kutnar, který popisuje okolnosti tzv. helvetské rebelie. Byly to již ohlasy francouzské revoluce a pochod Francouzů směrem k hranicím monarchie, které roku 1797 ovlivnily přípravy vzpoury, plánované v několika panstvích na hranicích Čech a Moravy, zejména na Novoměstsku, Žďársku, Rychmbursku a Litomyšlsku v reakci na císařské dekrety o mimořádných odvodech ze srpna roku 1797. Zvolené datum 14. července odkazovalo k jakobinismu a pádu Bastilly. Osnovateli revolty byla městská a evangelická

³⁴ BARAN, Petr. *Víc než chrám: jednota různého*. Dokument TV Noe, 2016.

³⁵ Wikipedie. Otevřená encyklopedie. Dostupné na:
[www.cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Nejsvětější_Trojice_\(Bystřice_nad_Pernštejnem\)](http://www.cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Nejsvětější_Trojice_(Bystřice_nad_Pernštejnem))

intelligence, ale příprav se účastnili jak evangeličtí, tak katoličtí poddaní. V myšlenkovém ovzduší té doby se mísila nespokojenost s řešením otázky konfesní, ale také problémy hospodářské, odpor k robotám, nové válečné dávky a nechť k vojně. Dle výpovědi superintendanta Michaela Blažka³⁶, podezřelého z účasti na přípravách rebelie, lid od války očekával sociální úlevu, neboť ji vnímal jako panskou válku, kterou by si páni měli sami vybojovat. Evangelíci cítili i po vydání tolerančního patentu náboženský útlak, ale i sociální méněcennost a po smrti Josefa II se obávali změn k horšímu. Hledali tak v Evropě někoho, kdo by jim úplnou náboženskou svobodu poskytl a francouzská revoluce a její ideály byly v tomto ohledu silnou inspirací, přestože někteří evangelíci francouzský vzor odmítali.³⁷ Předmětem rebelie bylo tak odmítnutí vstupu do armády dle pokynů císaře Františka II., resp. dezercie rekrutů, kteří však byli v rámci rozsáhlé vojenské akce pozatýkáni a vyšetřováni pro podezření ze spiknutí a vzpoury. Název „helvetská rebelie“ odkazuje ke skutečnosti, že většina místních obyvatel byli právě protestanti helvetského zaměření.

Pro účely této studie pracujeme pouze s bystřickou římsko-katolickou matrikou, ale s vědomím, že v kraji se vyskytovala i četná protestantská komunita. Ta byla v pobělohorské době vnímána jako „tajná“, tzn. v soukromí udržovala kontakt s protestantskými církvemi v zahraničí, ale oficiálně se musela účastnit římsko-katolické náboženské praxe. Proto bystřická matrika před rokem 1781 eviduje i sňatky případných „tajných“ evangelíků. Ve druhé sondě sledující období po vydání patentu máme tuto komunitu také zdokumentovanou, viz kapitola *Matriční evidence*. Nejbližší protestantské sbory se nacházeli ve zmiňovaném Veselí, v Jimramově a ve Sněžném, mimo bystřické panství.

5. Pramenná základna

5.1. Matriční evidence

Hlavním pramenem pro sledování geografického původu snoubenců jsou matriční knihy oddaných. Jak uvádí Eduard Maur, historie vedení matrik na našem území spadá již do 16. století, a to konkrétně do luteránského a německého pohraničí Čech, jež se inspirovalo sousedním Saskem. Nejstarší matrika tak byla založena v roce 1531 v Jáchymově. Olomouckou synodou z roku 1591, resp. pražskou synodou z roku 1605 bylo nařízeno

³⁶ Významné postavě Michala Blažka, který byl prvním reformátorem na Moravě po vyhnání starých Bratrů roku 1624, se ve své disertační práci s názvem *Michael Blažek. Superintendant moravský a protestantská společnost pozdního osvícenství* z roku 2013 detailně věnuje Sixtus Bolom-Kotari.

³⁷ KUTNAR, František. *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha, 1948.

všeobecné vedení i katolických farních matrik, a to z podnětu pražského kardinála Arnošta Harracha, který usiloval o obnovu rozvrácené církevní správy. V té době byly farnosti velmi rozsáhlé, z důvodu nedostatku kněží. Až v průběhu josefínských reforem pak byly farní obvody zmenšeny a farní správu bylo možné využít i pro potřeby státu.

Forma zápisů sňatků, křtů a úmrtí byla předepsána římským rituálem z roku 1614, a „zápisy o oddávkách měly zahrnovat datum ohlášek, existenci překážek, datum sňatku, jméno oddávajícího, jméno, bydliště a farnost snoubenců (u vdov jméno bývalého manžela) a svědků.“ Záleželo však přístupu konkrétního faráře, jakým způsobem zápis provede, a proto byly zápisy obsahově i jazykově nejednotné. Římský rituál například předepisoval větný zápis, ale faráři se snažili o zjednodušení tím, že používali tzv. rubriky, a například datum či bydliště uváděli odděleně na okraj zápisu. Díky této iniciativě farářů je však bádání v matrikách snadnější, stejně tak je velmi praktické zavedené pravidlo, že různé církevní úkony nejsou za sebou uváděny chronologicky, ale evidují se v oddělených knihách (kniha narozených, oddaných a zemřelých).³⁸

Pro sledování sňatkových trendů ve farnost Bystřice nad Pernštejnem bylo možné pracovat s velmi kvalitní digitální verzí dostupnou na internetovém portálu *ACTA PUBLICA*, který spravuje Moravský zemský archiv v Brně.³⁹

První sonda byla situována do období 1751-1765, a proto jsem pracovala s římskokatolickou knihou č. 15414, jež eviduje všechny sňatky od roku 1725 do roku 1768. V tomto období spadalo pod bystrickou farnost 28 obcí, z nichž většina náležela k panství Bystřice nad Pernštejnem, některé však k sousednímu panství perňštejnskému nebo kunštátskému.

Tato matriční kniha je vedena v latině, jedná se o textové zápisy a sňatky jsou za sebou řazeny chronologicky, pro všechny obce dohromady. V prvním sloupci se uvádí datum sňatku a původ snoubence (lat. *ex*). Ve druhém sloupci se uvádí jméno snoubence a pod ním jméno snoubenky a odkud pochází (lat. *Sponsi*). Ve třetím sloupci se uvádí jména svědků (lat. *Testes*). Stránky jsou popsány velmi hustě, zpravidla je zaznamenáno 6-8 sňatků na stránku, ale obsah je čitelný a původ snoubenců lze odtud vysledovat (viz *Příloha 3*). Kromě sledovaného údaje o původu snoubenců je možné statisticky podchytit i další skutečnosti, jako například období v kalendářním roce, kdy probíhalo nejvíce sňatků, resp. měsíce, kdy se sňatky pravidla nekonaly.

³⁸MAUR, Eduard: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. HD, 1972, 6: s. 40-44.

³⁹Římskokatolická farnost Bystřice n. P., matrika oddaných. Moravský zemský archiv v Brně.

V období následujícím po období první sondy se začínají prosazovat osvícenské reformy, které mj. souvisely se zájmem o statistickou evidenci obyvatel. V roce 1784 byl Josefem II. předepsán nový matriční formulář, vedení matrik bylo přikázáno správcům far a dohled již dostali na starosti krajští úředníci. Současně se přestala používat latina, kterou někde nahradila čeština, někde však na mnoho let převládla němčina. Důležitou změnou ve vedení matrik byla povinnost vést od roku 1784 pro každou obec knihy odděleně. Jak uvádí Eduard Maur, někdy si odporovala samotná nařízení a vždy záleželo na osobě faráře. Projevovaly se také krajové odlišnosti a výsledný zápis byl tak určitým kompromisem, též ve smyslu vztahu mezi zájmy církve a státu.⁴⁰

Druhá sonda sleduje období 1802-1821, k čemuž posloužila kniha č. 15446 evidující sňatky od roku 1802 do roku 1828. V této době již pod bystřickou farnost spadalo jen 13 obcí, většinou z bystřického panství, tři z panství pernštejnského. V roce 1763 došlo k oddělení obce Rozsochy, při jejímž nově vystavěném kostele svatého Bartoloměje vznikla z iniciativy Mitrovských nová farnost, pod kterou v následujícím období spadalo dalších 8 obcí.

Matriční kniha č. 15446 je již vedena v němčině a dle nařízení z roku 1784 je formulář předtištěný, tabulkový, kde jsou rozlišeny rubriky pro datum, jméno oddávajícího (něm. *Hatgetrauet*), číslo domu (něm. *Hausnummer und Ort*), jména ženicha (něm. *Namen*), jeho náboženství (něm. *Religion*), jeho věk (něm. *Alters Jahre*) a zda je svobodný (něm. *Unberehelicht*) nebo vdovec (něm. *Wittwe*) a podobně u nevěsty (jména, víra, věk, svobodná nebo vdova). Na pravé straně se pak uvádí svědci (něm. *Beistände*), tzn. jejich jména a původ (něm. *Stand*). Rubrika *Religion* již umožňuje vyznačit, zda je snoubenec či snoubenka víry katolické (něm. *Katholisch*) nebo protestantské (něm. *Protestantisch*), správná varianta se označovala číslem 1 (viz *Příloha 4*).

Obecně pro knihy oddaných platí, že evidují sňatky, které se uskutečnily ve farním kostele svatého Vavřince v Bystřici nad Pernštejnem. Z kontextu vyplývá, že se svatba zpravidla konala v místě bydliště nevěsty, přestože na prvním místě, resp. v levé části je uvedeno místo původu snoubence a místo jejich budoucího bydliště není známo (zpravidla se nevěsta stěhovala do domácnosti ženicha). V prvním sledovaném období, kdy se vedla jedna společná kniha pro všechny obce z farností, se má za to, že pokud chybí místo původu,

⁴⁰ MAUR, Eduard: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. HD, 1972, 6: 46-51.

pocházejí snoubenci z Bystřice. Ve druhém období, kdy byly již knihy vedeny pro každou obec zvlášť, také často není uvedeno místo původu, ale má se za to, že jsou snoubenci místní. Tato forma zápisu umožňuje u menších lokalit podchytit i několikaletá období, kdy se nekonaly žádné sňatky.

K analýze byla použita pouze data z římskokatolické matriky a sledujeme tak pouze katolické obyvatelstvo. Nejsou zpracovány sňatky evangelíků, u nichž mohly být sňatkové strategie odlišné, jak uvedeno v kapitole *Konfesijní poměry v regionu*.

Tabulka 3. Četnost sňatků ročně v obou sledovaných obdobích.

První sonda (28 obcí)		Druhá sonda (13 obcí)	
Rok	Počet sňatků	Rok	Počet sňatků
1751	55	1802	16
1752	57	1803	24
1753	63	1804	25
1754	52	1805	33
1755	41	1806	22
1756	46	1807	26
1757	52	1808	42
1758	40	1809	36
1759	64	1810	37
1760	50	1811	61
1761	36	1812	34
1762	35	1813	27
1763	40	1814	34
1764	38	1815	26
1765	32	1816	48
		1817	27
		1818	28
		1819	37
		1820	48
		1821	25

Přestože nebylo snadné zorientovat se v rukopisu námi analyzovaných matričních knih č. 15414 a 15446, daly se zprvu z latinského, později z německého zápisu vysledovat zvyklosti a poznámky, které napomohly k přepisu záznamů do souhrnné tabulky. V obou případech byly knihy vedeny pečlivě a nechyběly žádné stránky. Dle dobových nařízení se tam vyskytují i zápisy o provedené revizi, která měla/mohla případné formální nesprávnosti odhalit a faráře o chybách poučit. V rámci první sondy, která čítala 701 záznamů, nepodařilo

se identifikovat původ některého ze snoubenců pouze v 24 případech, což představuje 3,4 % vzorku, v rámci druhé sondy bylo takových případů 20, což představuje 3 % vzorku. To mohlo být způsobeno buď nečitelným rukopisem anebo záznamem takové lokality původu, kterou nebylo možné lokalizovat.

Pomocným pramenem pro sledování sňatkové migrace by jistě mohla být zhostní neboli propouštěcí agenda, tedy vrchnostenská evidence žádostí poddaných o propuštění pod pravomoc jiné vrchnosti anebo na svobodu. V našem případě by vrchnostenská kancelář z bystrického panství na základě obdržené žádosti kontaktovala prostřednictvím tzv. intervenčního listu kancelář z panství, kam se chtěl poddaný přestěhovat. Nahlédnutím do inventáře fondu Dolní Rožínka – Bystřice pro období 1723-1945 v okresním archivu ve Žďáře nad Sázavou bylo zjištěno, že se ve fondu dochovaly pouze zlomky spisového materiálu, a nebylo tak možné zhostní agendu zkoumat.⁴¹

Zhostní agendu využil ve svém výzkumu Josef Grulich, ale současně v závěru uvádí, že většinou byla spolehlivějším zdrojem poznání matriční evidence, mj. jiné z důvodu, že matriky uváděly místo původu poddaného, zatímco propouštěcí agenda pracovala i s přechodným pobytem.⁴²

6. Metoda

6.1. Datace výzkumné sondy

Záměrem této práce byla analýza sňatkové praxe ve farnosti Bystřice nad Pernštejnem v období před rokem 1781, kdy byl vydán patent o zrušení nevolnictví, a porovnat ji se situací několik dekád poté. Jednalo se o kvalitativní rozbor, a proto byl zvolen postup situování vzorků do dvou časových sond, tak aby každá z nich představovala dostatečně reprezentativní vzorek pro zchycení trendů.

První sonda byla situována do období 1751-1765 a zahrnovala patnáctiletý interval pokrývající 701 zápisů z matriční knihy oddaných. Druhá sonda byla situována do období 1802–1821 a zahrnovala dvacetiletý interval pokrývající 656 zápisů. K této asymetrii došlo proto, že v 60. letech 18. století se farnost Bystřice nad Pernštejnem rozdělila na několik

⁴¹ *Inventář. F 47 - Dolní Rožínka – statek, 1723-1945*. Státní archiv v Brně, 1956.

⁴² GRULICH, Josef. *Migrační strategie. Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století*. Č. Budějovice, 2018, s. 36.

menších a bystrické farnosti zůstalo jen 13 obcí z původních 28. Menší počet sledovaných obcí by znamenal i menší vzorek. Zvolena byla varianta, že budeme i nadále sledovat pouze bystrickou farnost, ale sledované období prodloužíme tak, aby velikost vzorku (tedy počet sňatků) byl srovnatelný jak pro první, tak pro druhou sondu. Nebylo nutné sledovat zcela stejná geografická území, protože jsme analyzovali především trendy a procentuální zastoupení kategorií sňatků v obou sondách, které byly po zmíněné úpravě reprezentovány přibližně stejným počtem vzorků.

Současně se datace druhé sondy přizpůsobila nové matriční knize vedené od roku 1802 a těžila tak z jednotného, kontinuálního a čitelného zápisu. První sonda tak začíná třicet let před zrušením nevolnictví a druhá sonda končí čtyřicet let po jeho zrušení. Zatímco v prvním období ovlivňují společnost a s tím i sňatkové migrace tereziánské reformy, ve druhém období se kromě (předpokládaného) vlivu josefinských reforem podařilo zachytit léta ovlivněná válkou s Francií či s ní souvisejícím státním bankrotem.

6.2. Kategorie

Protože cílem analýzy bylo vysledovat sňatkové migrace, tedy ty případy, kdy snoubenci pocházeli z odlišných lokalit a odkud, bylo nutné zavést relevantní kategorie, které odpovídaly výskytu a četnosti záznamů v bystrické matrice. Do první kategorie spadaly ty sňatky, kde oba snoubenci pocházeli ze stejné obce. Do druhé kategorie spadaly sňatky, kde každý ze snoubenců pocházel z jiné obce, ale oba pocházeli z bystrické farnosti.

Třetí kategorie pak zahrnovala ty sňatky, kde sice jeden ze snoubenců pocházel z jiné než bystrické farnosti, ale oba pocházeli ze stejného panství. Spadaly sem i takové sňatky, kdy sice snoubenci pocházeli ze stejného, ale jiného panství než bystrického, ale současně pocházeli z bystrické farnosti. Tyto situace mohly nastat např. v případě kombinace obcí Hluboké, Chudobín a Veselí (panství Kunštát) anebo v případě obcí Hrdá Ves, Lesoňovice, Pivonice, Rodkov a Zlatkov (panství Pernštejn).

Čtvrtá kategorie sledovala sňatky, kdy byl každý ze snoubenců z jiného panství. Protože pod bystrickou farnost spadaly obce, které byly poddanský příslušné buď panství Bystřice, Pernštejn nebo Kunštát, představovaly právě sňatky mezi snoubenci z těchto panství možný příklad kategorie 4. Mohly se však vyskytnout i takové případy, kdy byl jeden ze snoubenců ze vzdálenějšího panství, například Jimramov nebo Radešín.

Pátá kategorie evidovala případy, kdy jeden ze snoubenců byl nejenže z jiného panství, ale současně z jiné země habsburské monarchie. Kategorii jsme vytvořili zejména proto, abychom mohli sledovat ty sňatkové migrace, které by se vymykaly běžné praxi z doby před vydáním patentu o zrušení nevolnictví. Měla postihnout partnery např. z Čech nebo z Rakouska, kteří by se díky uvolněným poměrům mohli vydávat za hranice svého panství, resp. země, ať již za prací nebo na vandr, a tak by se mohli dostat i do námi sledované lokality a seznámit se s dívkami z bystrické farnosti. Předpokládali jsme, že tato kategorie bude v naše vzorku ve druhé sondě čteněji zastoupena.

Pro účely této studie je rozhodující, že kategorie 1, 2 a 3 představují takové sňatky, kdy nebylo nutné žádat vrchnost o svolení a platit zhostní poplatky, protože se odehrávaly v rámci jednoho panství. Kategorie 4 a 5 jsou však právě ty, které dokládají sňatkové migrace a vývoj jejich četnosti poté, co se zrušením patentu zhostní agenda zanikla, což dle naší úvahy mělo sňatkové migrace pozitivně ovlivnit.

7. Výsledky výzkumu

Přepisem údajů z matričních knih oddaných vznikla pro každou sondu jedna souhrnná databáze ve formátu MS Excel, kterou bylo následně možné filtrovat podle různých kritérií. Pro tuto studii byl směrodatný sloupec *kategorie*, ve kterém jsme sledovali zastoupení případů lokálních a „přespolních“ sňatků.

7.1. První sonda z období 1751-1765

7.1.1. *Snoubenci ze stejné lokality*

V první kategorii, která v průběhu patnácti let sledovala snoubence ze stejné obce, bylo v matriční knize zaznamenáno 367 takových sňatků. Úměrně velikosti lokalit jsou nejvíce zastoupeny sňatky snoubenců původem z Bystřice (163 případů), z Domanína (36 případů), Věchnova (28 případů) a Rozsoch (9 případů), další z obcí bystrické farnosti spadající pod bystrickou vrchnost jsou již jen v řádu nižších jednotek. V Bystřici byli oddáváni i snoubenci pocházející z obcí spadajících pod kunštátské panství, zaznamenáno je 12 sňatků pro obec Hluboké, 6 sňatků pro obec Veselí a 1 sňatek v obci Korouhvice. Snoubenci spadající poddanský pod pernštejnské panství pocházeli nejčastěji z Lesoňovic (7 případů), ze Zlatkova (5 případů), z Pivonic (2 případy) a z Rodkova (1 případ).

Neevidujeme žádný sňatek mezi snoubenci oběma pocházejícími z Hrdé Vsi. V matrice se za celých patnáct let objevil pouze jeden případ, kdy oba snoubenci pocházeli ze stejné obce a současně z jiné farnosti, a to z Míchova, který však spadal pod panství Bystřice.

7.1.2. *Snoubenci ze stejné farnosti*

Tato kategorie sledovala snoubence, kteří pocházeli z různé lokality v rámci bystrické farnosti a představuje tak příklad lokálních migrací, tzn. do vzdálenosti 10-15 km, bez zhostního poplatku. Matrika v námi sledovaném patnáctiletém období eviduje celkem 193 takových sňatků. Z pohledu původu nevěsty byly nejčastěji s „přespolními“ snoubenci oddávány dívky z Rozsoch (63 %), Lhoty (62,5 %), Bohuňova (60,9 %) a z Písečného (53,6 %). Naproti tomu dívky z Bystřice si „přespolního“ snoubence braly jen ve 4 % (v absolutních číslech to bylo pouze 8 sňatků v průběhu patnácti let).

V případě obce Domanín zjišťujeme velmi početné zastoupení kategorie 1 a kategorie 2, které dohromady reprezentují 94,4 % sňatků místních dívek. Zbývající sňatky spadaly v jednom případě do kategorie 3, kdy si však dívka brala ženicha z Míchova, který také patřil pod bystrickou vrchnost a v dalším případě se jednalo o sňatek z kategorie 5, s ženichem z obce Nedvězí, která se nacházela na české straně česko-moravské zemské hranice. Detailní analýzou můžeme rozklíčovat i ty obce, ze kterých snoubenci domanínských dívek pocházely nejčastěji. Ve čtyřech případech pocházeli muži z nedaleké Bystřice a ve čtyřech případech z Písečného, ve dvou případech z Karasína a ze Ždánic. Pokud použijeme současné mapy na internetovém portálu Google Maps k určení orientační pěší vzdálenosti mezi lokalitami, pak z Domanína do Bystřice je to 3,1 km, do Písečného 3,9 km, do Karasína 5,4 km a do Ždánic 3,5 km. Tento vzorek by potvrzoval závěry Josefa Grulichy, který sledoval sňatkové migrace svobodných mužů podle vzdálenosti ve farnosti České Budějovice v letech 1775-1799. Z jeho studie vyplývá trend, že pokud si svobodní muži našli partnerku z jiné vesnice, bylo to zpravidla v okruhu do 15 kilometrů od svého bydliště, což byla maximální vzdálenost, kterou šlo překonat v obojím směru během jednoho dne, a navíc se jednalo o lokality, kde již dříve docházelo k naplňování jejich čelední služby nebo podružství.⁴³

⁴³ GRULICH, Josef: *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*. HD, 2006, 30: s. 48.

7.1.3. *Snoubenci ze stejného panství*

Třetí kategorie doplňuje druhou a monitoruje snoubence, z nichž některý pocházel z jiné než bystrické farnosti, ale oba poddansky spadali pod stejnou vrchnost. V této kategorii evidujeme 69 sňatků a největším dílem (15 případů) je evidován zápis, kdy jeden ze snoubenců pochází z bystrické farnosti a druhý z farnosti Zvole, pod kterou ve sledovaném období patřily obce Blažkov, Dolní Rožínka (zámek), Dolní Rozsíčka a Horní Rozsíčka.

Stejným dílem (15 sňatků) je zastoupen případ, kdy jeden ze snoubenců pochází z Míchova nebo z Roženeckých Pasek, které spadaly pod farnost Jimramov, dále jsou zastoupeny sňatky s partnerem z Velkých Janovic, které spadaly pod farnost Dalečín (8 případů). V těchto případech se jedná o hraniční lokality, kde hrál důležitou roli reliéf terénu mezi konkrétní vsí a farním kostelem. Jak uvádí Josef Grulich ve své studii migračních strategií na panství České Budějovice, farníci mohli docházet na jinou faru, než kam správně náleželi, farář je pak osobně znal a neměl problém požeňnat jejich vstupu do manželství.⁴⁴

Uvažujeme-li spolu s Grulichem, že vstup do manželství byl u mužů spojen s převzetím rodinného majetku, pak se sňatkové migrace týkaly spíše mladších bratrů, kteří dle zásad dědického práva nemohli podíl na rodinném jmění získat, ale i tak se od svého bydliště vzdalovali jen v okruhu maximálně 15 kilometrů a s přibývajícím vzdáleností se počty migrujících osob snižovaly.⁴⁵ To se potvrdilo i u námi sledovaného vzorku.

7.1.4. *Snoubenci z odlišných panství*

Čtvrtá kategorie se týká těch sňatků, které pro jednoho ze snoubenců vyžadovaly podání žádosti o propuštění a v případě kladného vyřízení úhradu zhostního poplatku. V této kategorii evidujeme 38 sňatků. Naše databáze kromě názvu obce, ze které snoubenci pocházeli, evidovala pro kategorii 4 rovněž i název panství, což umožnilo další analytické členění. Jeden ze snoubenců byl většinou místní, tedy z bystrické farnosti i panství, a druhý ze snoubenců pocházel zpravidla z pernštejského, kunštátského nebo jiného, zpravidla okolního panství. První sonda zachytila 7 případů, kdy se jednalo o kombinaci Bystřice – Pernštejn, což představuje 17,9 % z celkového počtu 38 případů podléhajících zhostnímu

⁴⁴ GRULICH, Josef. *Migrační strategie. Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století*. Č. Budějovice, 2018, s. 35.

⁴⁵ GRULICH, Josef: *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*. HD, 2006, 30: s. 48-49.

řízení. V dalších 7 případech se jednalo o kombinaci Bystřice – Kunštát a v 5 případech o kombinaci Bystřice – Jimramov. Při detailnější analýze shledáme, že i např. z Jimramova do Bystřice je to pěšky 14,8 km, z Kobylnice do Písečného 11,4 km, z Vojetína do Bratrušina 5,9 km a podobně, což odpovídá výše uvedenému Grulichovu zjištění o „dochozí vzdálenosti“.

7.1.5. *Snoubenci z jiné země*

Sňatků, kdy jeden ze snoubenců pocházel nejenže z jiného panství, ale i z jiné země habsburské monarchie bylo v průběhu patnácti let pouze 10, což představuje 1,4 % z celkového počtu 701 námi sledovaných sňatků. Matrikář zpravidla uvedl jméno obce/města explicitně jako „*Kamenice in Bohemia*“, „*Czastolowitz in Bohemia*“, „*Kasejowitz in Bohemia*“ anebo v případě nedalekých lokalit Nedvězí a Betlém (u Poličky) v Čechách, byl uveden jen název obce. Z Domanína do Nedvězí je to dle současné mapy na internetovém portálu Google Maps pěšky 16,5 km a z Bystřice do Betléma 26,1 km.

7.1.6. *Sumarizace první sondy*

Níže uvedená tabulka přehledně zobrazuje celkové zastoupení analytických kategorií u námi sledovaných lokalit, tedy obcí spadajících pod bystrickou farnost v prvním sledovaném období. Výsledky byly sestupně seřazeny podle celkového počtu sňatků realizovaných v každé lokalitě ve sledovaném intervalu patnácti let a jsou nahlíženy z pohledu místa původu nevěsty. Přestože nemáme k dispozici údaje o tehdejšímu počtu obyvatel v uvedených lokalitách, můžeme s využitím znalostí o současné velikosti konstatovat, že v lokalitách s největším počtem realizovaných sňatků současně převažuje zastoupení kategorie 1, indikující, že ženy z větších lokalit si zpravidla braly místní muže, případně kategorie 2, indikující partnery z jiné obce v rámci farnosti. Současně je zřetelně vidět trend u menších lokalit, který naznačuje, že si místní ženy braly partnery méně často ze stejné lokality, ale o to více z jiné obce nebo farnosti v rámci panství. Široké zastoupení nulových hodnot pro kategorie 4 a 5 indikuje, že sňatky se snoubencem pocházejícím mimo panství byly ojedinělé, v první sondě reprezentují výše uvedených 6,8 %.

Tabulka 4. Výsledek první sondy.

Procentuální zastoupení kategorií z celkového počtu sňatků z pohledu dívek pocházejících z dané lokality evidovaných v bystrické matrice v průběhu let 1751-1765.

Lokalita	1.	2.	3.	4.	5.	6.	Celkem
Bystřice	81,9 %	4,0 %	1,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	199
Domanín	66,7 %	27,8 %	1,9 %	0,0 %	1,9 %	1,9 %	54
Věchnov	71,8 %	17,9 %	5,1 %	5,1 %	0,0 %	0,0 %	39
Písečné	32,1 %	53,6 %	3,6 %	10,7 %	0,0 %	0,0 %	28
Rozsochy	37,0 %	63,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	27
Lhota	36,0 %	60,0 %	4,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	25
Bohuňov	36,4 %	63,6 %	4,5 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	22
Ždánice	57,1 %	42,9 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	21
Vitochov	50,0 %	50,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	20
Albrechtice	23,5 %	64,7 %	5,9 %	5,9 %	0,0 %	0,0 %	17
Veselí	41,2 %	5,9 %	23,5 %	23,5 %	0,0 %	5,9 %	17
Hluboké	75,0 %	18,8 %	6,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	16
Karasín	43,8 %	50,0 %	6,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	16
Rovné	43,8 %	56,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	16
Divišov	46,2 %	46,2 %	7,7 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	13
Lesoňovice	61,5 %	23,1 %	15,4 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	13
Bratrušín	40,0 %	40,0 %	20,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	10
Zlatkov	40,0 %	40,0 %	10,0 %	0,0 %	0,0 %	10,0 %	10
Domanínek	0,7 %	25,0 %	0,0 %	12,5 %	0,0 %	0,0 %	8
Pivonice	25,0 %	25,0 %	37,5 %	0,0 %	0,0 %	12,5 %	8
Blažejovice	0,0 %	71,4 %	14,3 %	14,3 %	0,0 %	0,0 %	7
Dvořiště	57,1 %	42,9 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	7
Hrdá Ves	0,0 %	16,7 %	66,7 %	16,7 %	0,0 %	0,0 %	6
Chudobín	20,0 %	60,0 %	20,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	5
Janovičky	0,0 %	100,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	5
Korouhvice	33,3 %	33,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	33,3 %	3
Rodkov	33,3 %	0,0 %	66,7 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	3
Vojetín	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %	0,0 %	0,0 %	1

7.2. Druhá sonda z období 1802-1821

7.2.1. Snoubenci ze stejné lokality

První kategorie opět sleduje snoubence ze stejné lokality. Ve druhém sledovaném období matrika eviduje 560 takových sňatků (85,4 % z celkového počtu). Největším podílem jsou zastoupeny sňatky mezi snoubenci z Bystřice (323 případů), z Domanína (52 případů), Věchnova (40 případů), Karasína (23 případů) a také sňatky mezi snoubenci z bystrické farnosti poddanský spadající pod panství Pernštejn: Pivonice (22 případů) a Lesoňovice (20 případů).

Následující tabulka poskytuje srovnání procentuálního zastoupení kategorie 1 z celkového počtu sňatků z pohledu místa původu snoubenky pro největší lokality farnosti a prokazuje významný nárůst v zastoupení této kategorie u všech lokalit, včetně Bystřice, kde již v prvním sledovaném období činil tento podíl 81,9 %. Hodnoty nad 80 % naznačují, že větší lokality umožňovaly dívkám najít si místního partnera, a to i přesto, že společenskou situaci v námi sledovaném období ovlivňovaly války s Francií a branná povinnost. Josef Grulich ve své studii pro panství České Budějovice také uvádí, že „svobodné ženy z města inklinovaly k sňatkům, které byly uzavírány mezi partnery ze shodného sídelního i socio-profesního prostředí“.⁴⁶

7.2.2. Snoubenci ze stejné farnosti

Druhá kategorie nám opět přibližuje situaci, kdy partneři pocházeli z různých lokalit spadajících pod bystřickou farnost. Vzhledem k tomu, že v tomto období podstatně narostlo zastoupení kategorie 1, vidíme významný pokles v četnosti kategorie 2, která v námi sledovaném období reprezentuje již jen 5,9 % z celkového počtu 656 sňatků. Bystřická dívka si brala partnera z jiné obce v průběhu dvaceti let pouze ve dvou případech a nejčastěji jsou zastoupeny sňatky dívek z menších obcí, které se nekvalifikovaly do přehledu v *tabulce 6*. V menších lokalitách typu Karasín nebo Dvořiště si dívky braly partnery z jiné lokality v rámci farnosti pouze ve třech, resp. dvou případech. Pro dívky z Domanínku a Věchnova nenevidujeme žádný takový případ, stejně tak jako pro dívky z obcí Hrdá Ves, Lesoňovice a Pivonice, které přináležely k pernštejnskému panství. Tam mohlo dojít ke změně farního kostela, protože v období první sondy sňatky dívek z těchto pernštejnských obcí v bystřické matrice evidujeme (i když pouze 6 takových případů v průběhu 15 let).

V této souvislosti je zajímavý poznatek, že v některých letech bystřická matrika neneviduje žádné sňatky pro některé obce. V období, kdy jsou již vedeny knihy pro každou lokalitu zvláště je toto dobře viditelné a jedná se zejména o menší lokality. Extrémním příkladem je obec Domanínek, pro který není evidována žádná svatba v letech 1805-1808 a v roce 1809 i 1810 jen jedna (*Příloha 5*). Jeden či žádný sňatek v některých letech vidíme i v obci Hrdá Ves nebo Karasín.

⁴⁶ GRULICH, Josef: *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*. HD, 2006, 30: s. 53.

7.2.3. *Snoubenci ze stejného panství*

Třetí kategorie doplňuje druhou kategorii o sňatky, kdy jeden z partnerů pocházel z jiné než bystrické farnosti, ale oba poddansky spadali pod stejnou vrchnost. V období druhé sondy se v kategorii 3 vyskytuje 19 případů (2,9 % z celkového počtu). Z toho se 4 případy týkají snoubenců, kteří oba pocházeli z panství Pernštejn. Protože druhá sonda spadá do období, kdy byly již od bystrické farnosti odděleny Rozsochy (kde kolem nově vybudovaného kostela sv. Bartoloměje v roce 1763 vznikla nová farnost), obsahuje vzorek 12 případů (57 %), kdy jeden ze snoubenců pocházel z bystrické farnosti a druhý právě z nově vytvořené farnosti Rozsochy. Zbylé tři případy se týkají sňatků, kdy jeden z partnerů pocházel ze sousední farnosti Jimramov nebo Dalečín a místa původu obou partnerů byla od sebe několik kilometrů.

7.2.4. *Snoubenci z odlišných panství*

Do čtvrté kategorie v období druhé sondy spadalo pouze 12 případů, což z celkového počtu 656 sňatků představuje 1,8 %. Bylo zachyceno 6 případů kombinace Bystřice – Pernštejn, tzn. 50 % z celkového počtu. V období druhé sondy, tedy v letech 1802-1821, se již poplatky za propuštění z panství nevybíraly a snoubenci se mohli pohybovat volně, nicméně z výsledků je patrné, že dívky ve větší míře preferovali místní partnery a pokud již některý pocházel z jiného panství, bylo to zpravidla ze sousedního, perňštejnského.

Je možné, že Mitrovští z bystrického panství měli s majiteli Pernštejna ve druhé polovině 18. století dobré vztahy, a že sňatky mezi svými poddanými buď tolerovali bez poplatku anebo byl poplatek nižší, případně alespoň nebyly vrchnostenskými úředníky problematizovány. Některá zdejší panství a velkostatky (včetně Bystřice a Dolní Rožínky) vznikla totiž rozpadem původního rozsáhlého perňštejnského dominia na konci 16. století, a navíc se jednalo o ekonomicky slabší region a vrchnost měla zájem na tom, aby poddaní zůstávali. Rovnoměrnou migraci mezi těmito panstvími bylo možné dobře monitorovat, a tak není znám důvod, proč by si vrchnostenské kanceláře nevycházely vstříc.

7.2.5. *Snoubenci z jiné země*

Pátou sledovanou kategorií byly takové sňatky, kdy jeden z partnerů pocházel z jiné země monarchie. Podobně jako v první sondě, cílem bylo podchytit případné migrace z/do sousedních Čech a Rakouska. Protože jsme sledovali pouze bystrickou matriku oddaných,

zaznamenali bychom spíše případy, kdy z těchto vzdálenějších lokalit pocházel partner a nevěsta ve svém domácím prostředí po svatbě nezůstávala. I ve druhém období se však takové případy vyskytují jen ojediněle, evidujeme celkem 6 sňatků (0,9 % z celkového počtu 656 sňatků), z nichž ani jeden neindikuje snoubence z rakouských zemí, resp. všichni takoví partneři pocházeli z Čech. Ve dvou případech to byly dívky, z nichž jedna má v zápise uvedeno pouze *aus Böhmen* a brala si partnera z Pivonic, druhá má uvedeno místo původu konkrétně jako Polička a brala si partnera z Dvořiště. Pomocí aktuálních map na internetovém portálu Google Maps můžeme spočítat, že Polička se nachází 25,9 km pěšky od Bystřice a jedná se o lokalitu na pomezí Moravy a Čech. I pro naši druhou sondu tak platí závěr Josefa Grulichy z J. Čech, že dívky následovaly partnery z lokalit vzdálenějších než 100 km jen ve zcela ojedinělých případech.⁴⁷

7.2.6. Příklad nečitelných a nesrozumitelných záznamů

V matrice nalezneme i netypické záznamy, které poskytují vhled do zajímavých okolností některých sňatků, ale nelze s jistotou identifikovat původ snoubence. Týká se to například vojákům, kteří byli v bystřickém kostele oddáni s místními dívkami (viz *Příloha 3*).⁴⁸

7.2.7. Sumarizace druhé sondy

Níže uvedená tabulka opět zobrazuje zastoupení analytických kategorií v celkovém počtu sňatků uskutečněných ve sledovaném období současně 1802–1821 ve všech lokalitách. Ani pro toto období neznáme údaje o tehdejšímu počtu obyvatel, nicméně

⁴⁷ GRULICH, Josef: *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*. HD, 2006, 30: s. 54.

⁴⁸ Ve druhé sondě se například podařilo zachytit záznam o sňatku tří vojáků ve dnech 21. 5. a 28. 5. 1804 a díky laskavé konzultaci s PhDr. Zdeňkem Kubíkem se podařilo rozklíčovat zajímavé souvislosti. Matriční záznam uvádí jejich hodnosti a jména plukovníků regimentů, kde soužili. První dvě svatby byly zřejmě společné – to bylo běžné například u příbuzných (sourozenců, bratranců apod.) nebo u velkých kamarádů, také z ekonomických důvodů. Obvyklou praxí bylo, že při tažení byli vojáci ubytováni v jednotlivých domech, v tomto případě přímo v Bystřici. První voják (Benedikt Swytawsky) má v rubrice *číslo domu* uvedeno č.p. 92 a jeho snoubenka č.p. 89. To mohlo znamenat, že byl jen ubytovaný v jiném domě, ale v tomto případě se díky rubrice, kde jsou uvedeni *svědci* Josef a Jakub Swytawsky (oba soukeníci z Bystřice), dozvídáme, že ženich-voják z Bystřice fakticky pocházel a se svou nevěstou se tak pravděpodobně znali déle. Dále můžeme z matriky vyčíst, že jeden ze svědků je uveden i u druhého sňatku, který se ten den konal, v tomto případě byl ženich-voják Johann Ondraschek ubytován v domě č.p. 6, ze kterého pocházela i jeho nevěsta. Obě nevěsty jsou vrstevnice (21 a 22 let) a dá se tedy předpokládat, že se dobře znaly. Oba vojáci se také znali, a proto pravděpodobně zvolili variantu společné svatby. Třetí ženich-voják Vinzens Setty byl ubytovaný v domě č.p. 264, svatba se konala 28. 5. 1804 a jeho nevěstou byla o sedm let starší, třiceti osmiletá bystřická vdova z téhož č.p. 264. Z matričního zápisu však nezjistíme, zda bylo tehdy ve městě ubytováno celé vojsko (v rámci válečných manévrů) anebo se vojáci do Bystřice dostavili jen „na dovolenku“, za účelem svatby.

seřazením výsledků podle celkového počtu sňatků lze z procentuálního zastoupení kategorií vyčíst sledované trendy.

V největších lokalitách, které jsme sledovali i v první sondě, je opět nejvíce zastoupena kategorie 1, tedy podíl sňatků, kdy snoubenci pocházeli ze stejného místa a například v Bystřici tyto sňatky představovaly již 95,6 %, ve Věchnově 93 %, v Pivonicích 91,7 %. K tomuto nárůstu došlo na úkor kategorie 2 nebo 3 a také zbývající kategorie 4 a 5, indikující námi sledované sňatkové migrace, zaznamenaly nižší četnost.

Tabulka 5. Výsledek druhé sondy.

Procentuální zastoupení kategorií z celkového počtu sňatků z pohledu dívek pocházejících z dané lokality evidovaných v bystrické matrice v průběhu let 1802-1821.

Lokalita	1.	2.	3.	4.	5.	6.	Celkem
Bystřice	95,6 %	0,9 %	0,0 %	0,3 %	0,6 %	2,7 %	338
Domanín	81,3 %	10,9 %	4,7 %	1,6 %	0,0 %	1,6 %	64
Věchnov	93,0 %	0,0 %	0,0 %	4,7 %	0,0 %	2,3 %	43
Karasín	85,2 %	11,1 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	3,7 %	27
Písečné	77,8 %	18,5 %	3,7 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	27
Lesoňovice	80,0 %	0,0 %	8,0 %	4,0 %	4,0 %	4,0 %	25
Pivonice	91,7 %	0,0 %	12,5 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	24
Ždánice	66,7 %	20,8 %	8,3 %	4,2 %	0,0 %	0,0 %	24
Vitochov	77,3 %	18,2 %	4,5 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	22
Dvořiště	72,2 %	11,1 %	5,6 %	0,0 %	5,6 %	5,6 %	18
Bratrušín	28,6 %	42,9 %	7,1 %	14,3 %	0,0 %	7,1 %	14
Domanínek	33,3 %	44,4 %	0,0 %	11,1 %	0,0 %	11,1 %	9
Hrdá Ves	85,7 %	0,0 %	0,0 %	14,3 %	0,0 %	0,0 %	7

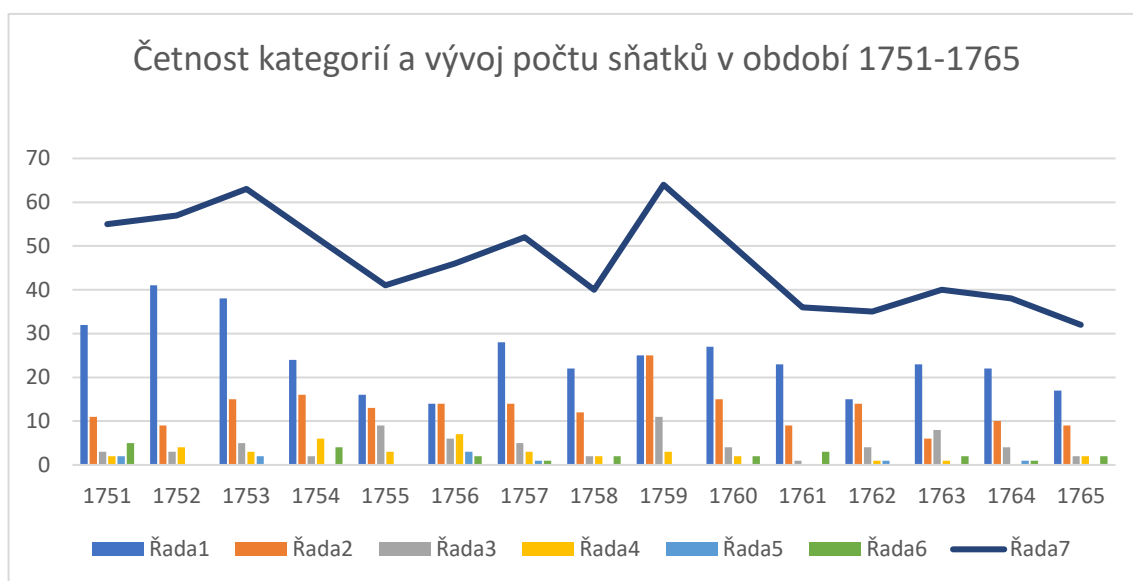
8. Závěr

V prvním sledovaném období (1751-1765) bylo zpracováno 701 zápisů o realizovaném sňatku a jak uvedeno výše, referenční matriční kniha č. 15414 byla společná pro celkem 28 obcí spadajících pod bystrickou farnost. Sledovali jsme patnáct po sobě jdoucích let, prvním rokem byl rok 1751. Průměrně se konalo 47 sňatků za rok, nejvíce se jich konalo v roce 1759 (64 případů) a nejméně v roce 1765 (32 případů).

Na první pohled je zřetelná pestrost v kombinacích lokalit, odkud snoubenci pocházeli (*Graf 1*). Nejvíce byly zastoupeny sňatky snoubenců pocházejících ze stejného místa (52,4 % případů) a tuto kategorii největším dílem zastupuje město Bystřice n. P. Každý rok představovaly sňatky snoubenců, kteří oba pocházeli z Bystřice, 23 % všech sňatků

ve farnosti uskutečněných. Mladí lidé z menších lokalit byli při výběru partnerů limitováni a museli partnery hledat v sousedních vesnicích. Druhou nejvíce zastoupenou kategorií je tak případ, kdy každý ze snoubenců pocházel z jiné lokality bystrické farnosti (27,5 % případů). Četnost třetí kategorie pak odhaluje čilý pohyb i mezi farnostmi, i když stále v rámci jednoho panství (9,8 % případů). Čtvrtá a pátá kategorie, které jsou navázány na četnost zhostních řízení, jsou zastoupeny celkem 6,8 % z celkového počtu uzavřených sňatků. Absolutní počty sňatků v jednotlivých kategoriích přibližuje *Tabulka 6*.

Graf 1. Četnost kategorií (řada 1-6) versus celkový počet sňatků v období první sondy.

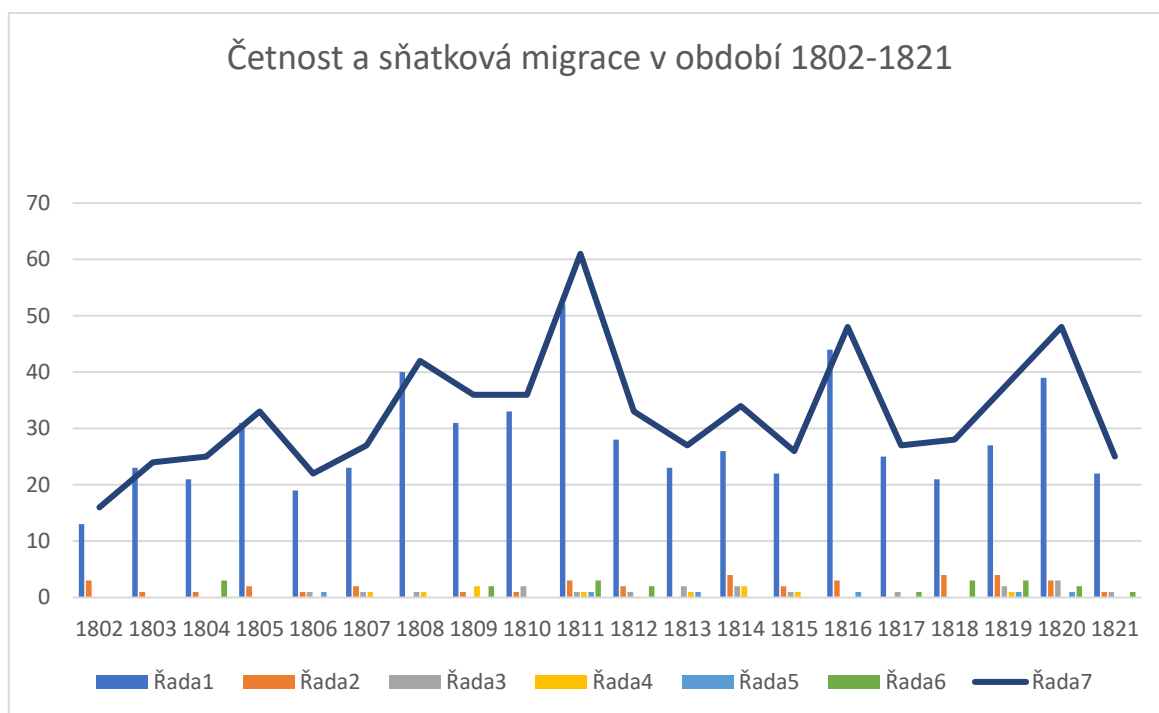

Ve druhém sledovaném období (1802-1821) bylo zpracováno 656 záznamů o realizovaném sňatku a tyto byly evidovány sice v jedné matriční knize č. 15445, ale odděleně pro každou farní obci. Sledovali jsme dvacet po sobě jdoucích let, prvním z nich byl rok 1802, dvacet let po vydání patentu o zrušení nevolnictví. Přestože se již zhostní poplatky nevybíral, stále jsme sledovali sňatečnost podle stejných kritérií, abychom ověřili předpokládaný nárůst v kategorii 4 a 5, reprezentující pro naše účely sňatkovou migraci.

Přestože jsme pracovali s menším počtem farních obcí, odhalila druhá sonda zajímavý trend (*Graf 2*). Došlo ještě k většímu zastoupení případů sňatků snoubenců ze stejné lokality (85,4 % případů) na úkor kategorie 2 (5,9 % případů) a kategorie 3 (2,9 % případů). Současně nedošlo k navýšení sňatků v kategorii 4 a 5, které by indikovaly větší pohyb obyvatel směrem mimo panství, resp. v našem případě osoby nově příchozí do bystrické farnosti za účelem sňatku s místní nevěstou či ženichem. Čtvrtá a pátá kategorie

jsou zastoupeny 1,8 %, resp. 0,9 %, v úhrnu tedy pouze 2,7 % z celkového počtu uzavřených sňatků. Absolutní počty sňatků v jednotlivých kategoriích přibližuje *Tabulka 6*.

Graf 2. Četnost kategorií (řada 1-6) versus celkový počet sňatků v období druhé sondy.

Tabulka 6. Sumarizace výzkumu.

Srovnání absolutního a procentuálního zastoupení všech kategorií v obou sondách

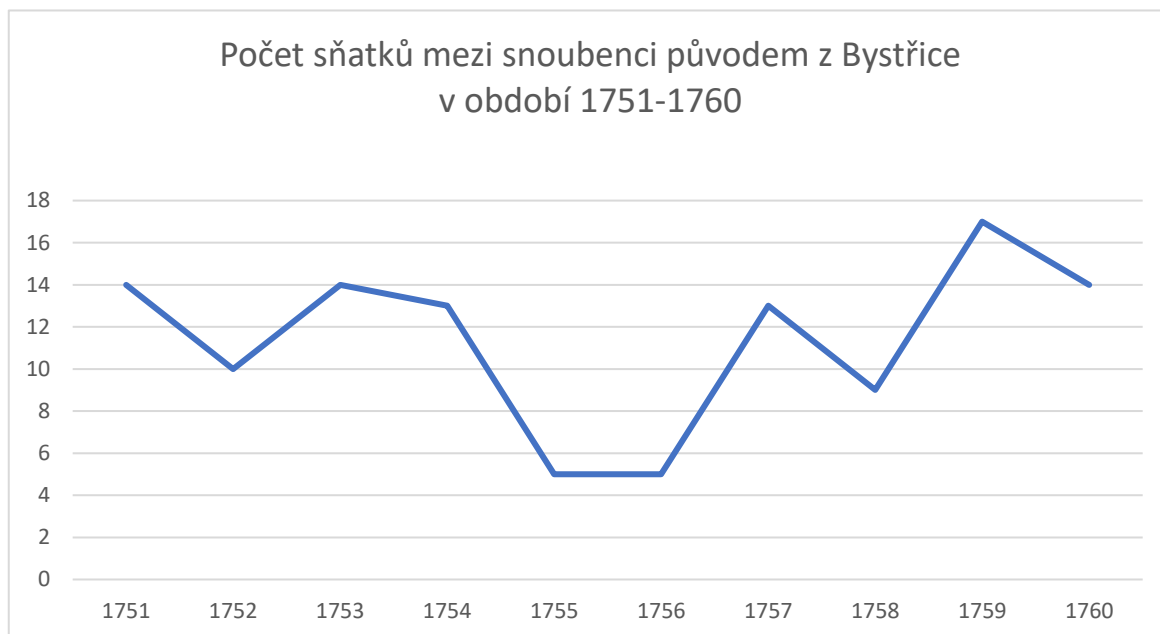
KATEGORIE	1	2	3	4	5	6	celkem
1. sonda (1751-1765)	367	192	69	39	10	24	701
	52,3 %	27,4 %	9,8 %	5,6 %	1,4 %	3,4 %	100,0 %
2. sonda (1802-1821)	560	39	19	12	6	20	656
	85,4 %	5,9 %	2,9 %	1,8 %	0,9 %	3,0 %	100,0 %

Na příkladu největší sledované lokality Bystřice nad Pernštejnem si můžeme povšimnout, nakolik se měnil absolutní počet sňatků partnerů z tohoto města za rok, právě s ohledem na vývoj demografické a hospodářské situace (*Graf 3 a 4*).

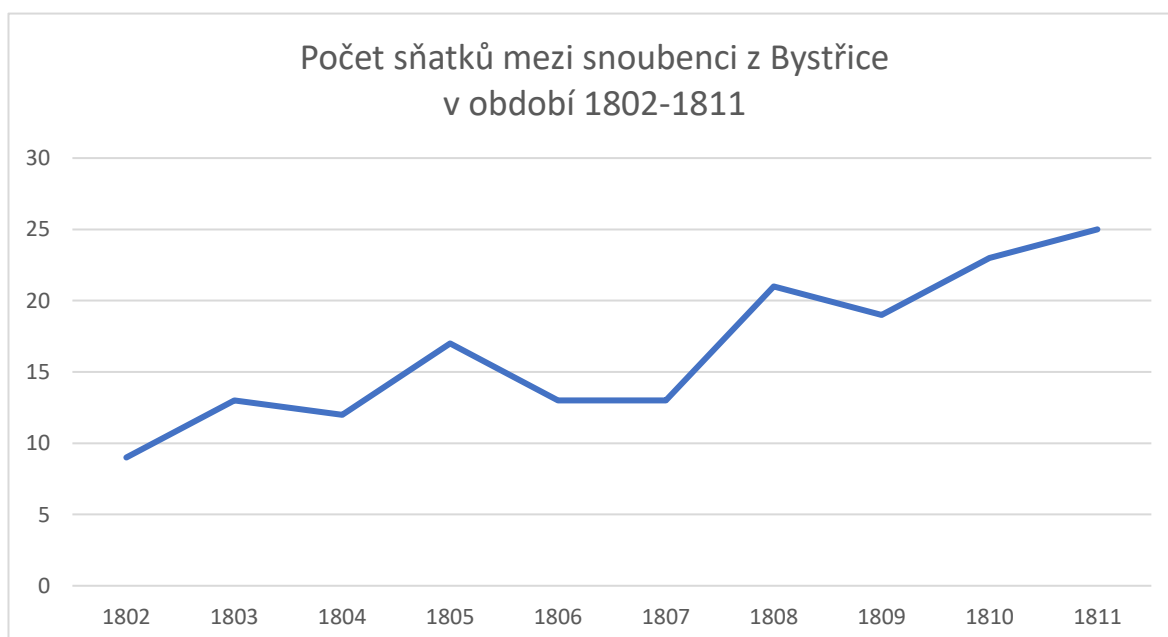
V období první sondy se v letech 1751-1760 ročně konalo průměrně 11 sňatků párů pocházejících z Bystřice, s maximem 17 sňatků v roce 1759. V období druhé sondy se v letech 1802-1811 ročně konalo průměrně 17 sňatků párů pocházejících z Bystřice, s narůstající tendencí a maximem 25 sňatků v roce 1811.

Rok 1811 je mj. významný tím, že rámuje období 30 let po zrušení nevolnictví a současně se zapsal do historie jako rok, ve kterém došlo k bankrotu rakouského císařství, vyčerpaného neustálými válkami. Odpověď na otázku, proč se v roce 1759, resp. 1811 konalo takové množství svateb (to i v celkovém srovnání, viz *Graf 1 a 2*), bohužel tato studie neposkytuje.

Graf 3. Příklad vývoje četnosti sňatků za rok v kategorii 1 ve vybrané dekádě období první sondy.

Graf 4. Příklad vývoje četnosti sňatků za rok v kategorii 1 ve vybrané dekádě období druhé sondy.

Zatímco první sledované období bylo ovlivněno sedmiletou válkou (1756-1763) a selským povstáním (1775), druhé období bylo ovlivněno válkou s Francií, resp. válkami napoleonskými (1803-1815). Jak podrobně popsáno v kapitole *Dobový hospodářský, politický a myšlenkový kontext*, demografické podmínky v obou námi sledovaných obdobích byly podobné, takže zjištěný trend poukazuje spíše na postupnou nápravu přerušených kulturních tradic z období pobělohorského, kdy bylo vyčerpané obyvatelstvo nuceno více migrovat, mj. z nedostatku vhodných partnerů, ať již v důsledku válečných ztrát anebo v důsledku emigrace evangelíků. Přestože po uzavření vestfálského míru následovalo období populačního růstu, v našich podmínkách se obyvatelstvo muselo ještě počátkem 18. století vyrovnat s poslední morovou epidemií a následně v letech 1770 a 1771 také s hladomorem, kterému podlehl asi desetina obyvatel.⁴⁹ Až na přelomu 18. a 19. století se demografické podmínky natolik zlepšily, že zejména lidé z větších lokalit si již byli schopni nalézt místního partnera a především na venkově se lidé i nadále řídili tradicemi, které významně ovlivňovaly i sňatkové strategie.

Přestože se shora zaváděnými reformami včetně patentu o zrušení nevolnictví životní podmínky poddaných v českých zemích v 18. století významným způsobem zlepšovaly a poskytovaly jisté osobní svobody, jejich dopad na tak zásadní životní události jako byla svatba a s ní spojené rodinné strategie nebyl okamžitý a přímý, také s ohledem na stále pokračující ekonomické zatížení v podobě robot. Společenské a ekonomické poměry se navíc v jednotlivých zemích monarchie lišily a přínos josefínských reforem se v některých regionech projevoval se zpožděním (např. z důvodu správního oddělování Čech od Moravy a Slezska). Sňatkovou praxi a s ní spojené migrace musíme tak vnímat v kontextu místních hospodářských, společenských, konfesních a vrchnostenských poměrů, s tím, že o skutečné svobodě a volnosti pohybu poddaných můžeme hovořit až po roce 1848.

Výše uvedená zjištění můžeme porovnat s výsledky studie Alice Velkové, která se zabývala sňatkovou migrací v 18. století na západočeském panství Štáhlavy a podobně jako tato práce sledovala populaci ve tří různých kohortách (podle roku narození), z nichž druhá těsně předcházela námi analyzovanému období první sondy a třetí těsně předcházela námi analyzované období druhé sondy. Velková popisuje, jak si mladí lidé partnery hledali a uvádí, že malé vesnice samozřejmě nabízely menší výběr než městečka, a kromě

⁴⁹ KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949. s. 316

ekonomického hlediska bylo nutné brát v potaz i socio-profesní vrstvu, z jaké sami pocházeli. Studie pro panství Štáhlavy dokládá, že v rámci první kohorty (1741-1750) pocházeli ženich nevěsty většinou ze stejného místa jako nevěsta (22,5 %) anebo z místa vzdáleného do 5 km (25 %), zatímco v rámci druhé kohorty, která již spadala do období po zrušení nevolnictví (1791-1800), pocházeli ženich nevěsty ze stejného místa jako nevěsta již ve 33,1 % anebo z místa vzdáleného do 5 km (27,8 %), na úkor vzdálenějších lokalit. Z hlediska příslušnosti k panství Štáhlavy-Nebílovy, uvádí Velková, patřili snoubenci v letech 1741-1750 k témuž panství minimálně v 60 % případů a tento podíl se u partnerů žen v letech 1791-1800 ještě zvýšil na 70 %.⁵⁰

Podobně jako v našem případě analytických kategorií 1, 2 a 3, které reprezentují sňatky snoubenců ze stejného panství a v prvním období představují 89,6 % z celkového počtu a ve druhém období již 94,5 % z celkového počtu realizovaných sňatků, ukazuje studie Velkové (z pohledu původu nevěst) na záporný trend sňatkových migrací, který nekoresponduje s naší hypotézou, že uvolnění poddanských poměrů patentem z roku 1781 mělo rozproudit pohyb poddaných a podpořit sňatkové migrace.

Shodně se vyjadřuje i Josef Grulich v závěru své studie věnované sňatkovým migracím na území českobudějovické farnosti kde se uvádí, že „vzájemnou souvislost mezi vydáním patentu o zrušení nevolnictví a intenzitou či rozsahem sňatkových migrací se na příkladu zkoumané oblasti nepodařilo prokázat“ a že „většina místního obyvatelstva uzavírala sňatky s partnery z míst shodného sídelního charakteru“.⁵¹

Alexandra Navrátilová ve své publikaci zabývající se mezilidskými vztahy ve vesnickém prostředí Čech, Moravy a Slezska upřesňuje, že zatímco v 16. a 17. století byly časté přespolní sňatky, a to „v důsledku malého počtu obyvatel, řídkého osídlení a zájmu vrchnosti osadit opuštěná hospodářství“, v 18. a 19. století se již situace stabilizovala a vrchnost se snažila mj. zavedením poplatků limitovat pohyb svých poddaných a uzavírat „cizopanské“ sňatky. Autorka uvádí, že situace se nezměnila ani po zrušení nevolnictví, protože tendence regulovat sňatky je zřejmá i po roce 1800, kdy byly například finančním dekretem limitovány sňatky učitelů, četníků a vojáků, a tato praxe obcházení josefínských nařízení trvala i po roce 1848. Navrátilová předkládá texty lidových písní z 19. století, které ještě explicitně vyjadřují tehdejší preferování místních partnerů, prioritu měl partner

⁵⁰ VELKOVÁ, Alice: *Krutá vrchnost ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. století a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. 2009.s. 400-402.

⁵¹ GRULICH, Josef: *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*. HD, 2006, 30. s. 67.

pocházející ze stejné, lokální kultury. „Malá přespolní mobilita mileneckých vztahů“ a preferovaný výběr partnerů ze stejné nebo sousední vsi, farnosti či panství, zůstal zachován až do konce 19. století, kdy se i sňatkové strategie začaly v důsledku nových právních a ekonomických poměrů rozvolňovat.⁵²

Již teoretická část této práce dala znát, že námi sledované téma bylo zasazeno do překotného období josefinských reforem a patent o zrušení nevolnictví nebyl osamostatněným aktem vstřícnosti panovníka k poddaným, ale součástí dlouhodobé pragmatické osvícenské modernizace státu, k níž měla větší mobilita obyvatel v duchu populacionismu přispět. Na tomto místě můžeme poznamenat, že po smrti Josefa II. byl jeho nástupník Leopold II. nucen některé z bratrových reforem odvolat, v zájmu dosažení konsensu se stavy, a tím došlo ke zpomalení tempa změn ve společnosti. K tomu ostatně přispěly i nové války s Francií.

Náš výzkum na příkladu farnosti Bystřice nad Pernštejnem prokázal, že patent sám o sobě neměl přímý a okamžitý vliv na změnu sňatkové praxe, která se naopak počátkem 18. století vrátila ke starým zvyklostem, vycházejících z místních lidových tradic. Pokud to lokální demografie a charakteristika sídelních jednotek umožňovala, preferováni byli partneři ze stejné lokality, případně z blízkého okolí, zpravidla ze stejné farnosti. Partneři pocházející ze vzdálenějších lokalit, ať již z jiného panství nebo z jiné země monarchie se i ve druhé sondě zachycující společenskou situaci 20-40 let po vydání patentu vyskytovali jen ojediněle.

⁵² NAVRÁTILOVÁ, Alexandra: *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Vyšehrad, 2012. s. 214-215.

9. Bibliografie

- FIALOVÁ, Ludmila: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Mladá fronta, 1998.
- GRULICH, Josef: *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*. HD, 2006, 30: 19-72.
- GRULICH, Josef: *Migrační strategie: Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století*. České Budějovice 2018.
- HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země moravskoslezské*. Brno, 1938.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, 1965.
- KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949.
- KUTNAR, František: *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha, 1948.
- MACHÁŇOVÁ, Veronika: *Vesnické elity na Panství Bystřice n. P. a Dolní Rožínka ve druhé polovině 16. a v 17. století*. Bakalářská diplomová práce. Brno, 2019.
- MAUR, Eduard: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. *Historická demografie*, 1972, 6.
- MAUR, Eduard, GRULICH, Josef: *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 2006. Časopis HISTORICKÁ DEMOGRAFIE, suplement k č. 30.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra: *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Vyšehrad, 2012.
- PETRÁŇ, Josef. *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Academia, 1990.
- VELKOVÁ, Alice: *Krutá vrchnost ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. století a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha, 2009.

10. Prameny

BARAN, Petr. *Víc než chrám: jednota různého*. [online] Dokument TV Noe. 2016

JURMAN, Hynek: *Obec Dolní Rožínka*. Turistické informační centrum. Bystřice n. P., 2014.

JURMAN, Hynek: *Obec Rozsochy*. Turistické informační centrum. Bystřice n. P., 2019.

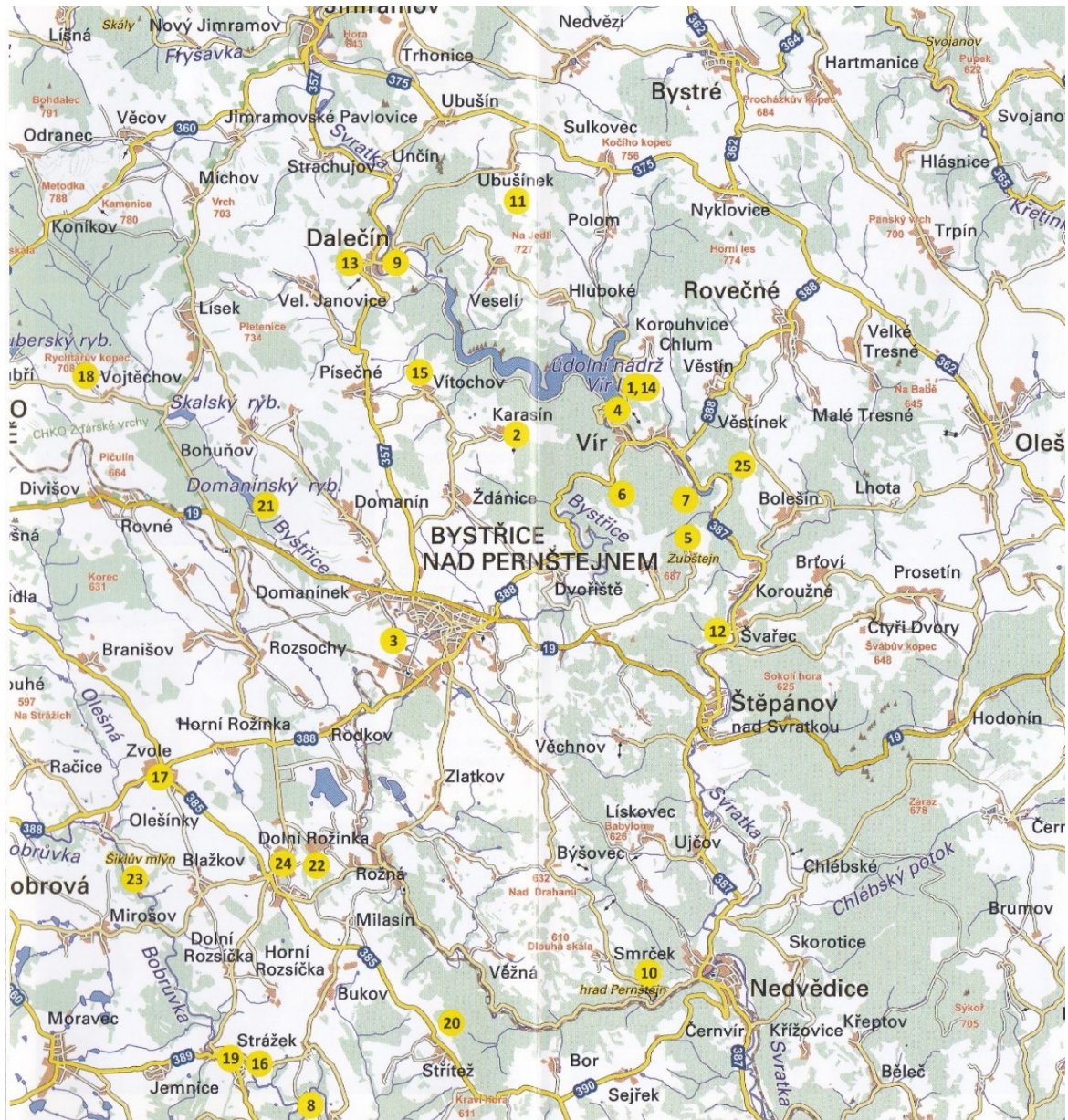
RADIMSKÝ, Jiří: *Dominikální fasa, D 3, inventář 1750-1895*. Brno, 1958.

Římskokatolická farnost Bystřice n. P., matrika oddaných 1725-1768, kniha 15414, Moravský zemský archiv v Brně.

Římskokatolická farnost Bystřice n. P., matrika oddaných 1802-1828, kniha 15446, Moravský zemský archiv v Brně.

11. Přílohy

Příloha 1. Současná mapa mikroregionu Bystřicko zachycující lokalitu původní bystrické farnosti.

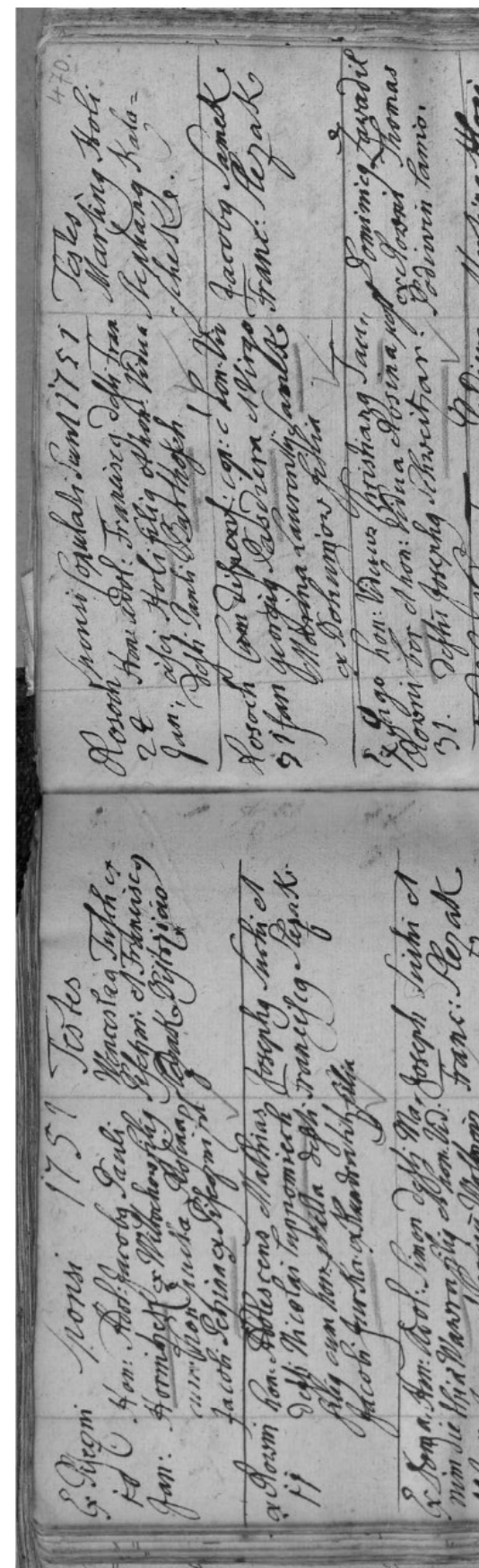

Příloha 2. Mapa panství Bystřice nad Pernštejnem a statku Dolní Rožínka v 17. století.

Zdroj: MACHÁŇOVÁ, Veronika: *Vesnické elity na Panství Bystřice n. P. a Dolní Rožínka ve druhé polovině 16. a v 17. století*. Bakalářská diplomová práce. Brno, 2019.

Příloha 3. Ukázka zápisu oddaných z latinsky vedené matriční knihy č. 15414 z roku 1751.

Příloha 4. Úvodní strana německy vedené matriční knihy č. 15446 k evidenci sňatků.

Verheirathung = Wern

Die Wern

Die Wern ist ein sehr alter Ort, der schon im 12ten Jahrhunderte bekannt ist. Er liegt in der Gegend von Wern, die ein sehr alter Ort ist. Die Wern ist ein sehr alter Ort, der schon im 12ten Jahrhunderte bekannt ist. Er liegt in der Gegend von Wern, die ein sehr alter Ort ist.

		Brautigam.				Braut.				Beigebende.			
Matr. Nr.	Paarungsnummer	Namen.	Alter Jahre.	Unverehelicht.	Wirtse.	Namen.	Alter Jahre.	Unverehelicht.	Wirtse.	Namen.	Alter Jahre.	Unverehelicht.	Wirtse.
110.		Christoph	20		Anna	18				Christoph	20		

